

“Dat heb ik ook meegemaakt”

Een kwalitatieve inhoudsanalyse naar de weergave van de ervaringen en gevoelens in kinderboeken met het thema fysiek huiselijk geweld, geschreven voor kinderen van 5-9 jaar.

**rijksuniversiteit
groningen**

faculteit gedrags- en
maatschappijwetenschappen

Naam student: Celine Jansma

Studentnummer: S5495822

Studie: Master Orthopedagogiek

Faculteit: Faculteit der Gedrags- en Maatschappijwetenschappen

Onderwijsinstelling: Rijksuniversiteit Groningen

Eerste beoordelaar: M.D.C. (Mijntje) ten Brummelaar

Tweede beoordelaar: F. (Floor) Middel

Datum: 21 december 2023

Aantal woorden: 13.764

Voorwoord

Voor u ligt de masterthesis “Dat heb ik ook meegemaakt”, een onderdeel van de master Orthopedagogiek aan de Rijksuniversiteit Groningen. Voor deze thesis heb ik bijzondere kinderboeken met het thema fysiek huiselijk geweld geanalyseerd. Ik ben gaan inzien wat de kracht van kinderboeken kan zijn voor kinderen die traumatische gebeurtenissen als fysiek huiselijk geweld hebben meegemaakt.

Een dankwoord wil ik uitspreken naar mijn thesisbegeleidster Mijntje ten Brummelaar, voor het mede mogelijk maken van het schrijven van deze thesis. Door haar nauwe betrokkenheid, waardevolle adviezen en vertrouwen in mijn proces, is het mij gelukt deze thesis te schrijven.

De definitie van fysiek huiselijk geweld:

Omdat fysiek huiselijk geweld in dit onderzoek centraal staat, is het belangrijk om dit begrip te definiëren. Huiselijk geweld en kindermishandeling kennen wereldwijd verschillende definities. In Nederland omvat kindermishandeling, net als in de definitie van de WHO (2017) fysieke mishandeling, seksuele mishandeling, emotionele mishandeling, verwaarlozing en uitbuiting (Rijksoverheid, z.d.-a). In Nederland wordt kindermishandeling als een vorm van huiselijk geweld gezien (Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, z.d.). In veel landen refereert de term huiselijk geweld naar partnergeweld (WHO, 2012). Daarentegen geeft Nederland een bredere definitie van huiselijk geweld: huiselijk geweld is geweld dat door iemand uit de huiselijke kring van het slachtoffer wordt gepleegd (Rijksoverheid, z.d.-b). De definitie in dit onderzoek gaat uit van de definitie van huiselijk geweld zoals deze in Nederland geldt.

Fysiek huiselijk geweld wordt in dit onderzoek gedefinieerd als: Elke vorm van fysiek geweld tegen een kind en/of tegen een partner, gepleegd door een ouder (in het geval van geweld tegen het kind) of volwassene (in het geval van geweld tegen een partner) binnen het eigen huishouden.

Celine Jansma

Stiens, 21 december 2023

Samenvatting

Dit onderzoek analyseert de weergave van de ervaringen en gevoelens van het kind in kinderboeken voor kinderen van 5 t/m 9 jaar met het thema fysiek huiselijk geweld. Dit is gedaan middels een kwalitatieve inhoudsanalyse van kinderboeken over fysieke kindermishandeling en kinderboeken over fysiek partnergeweld. De resultaten tonen aan dat de geanalyseerde boeken veel variatie in ervaringen en gevoelens beschrijven, waardoor er voor kinderen veel mogelijkheden tot identificatie zijn. Dit vormt het vertrekpunt voor het kunnen profiteren van de kinderboeken.

Abstract

This research analyzes the portrayal of experiences and emotions of children in children's books targeted at ages 5 to 9 with the theme of physical domestic violence. This was done through a qualitative content analysis of children's books addressing both physical child abuse and physical partner violence. The results indicate that the analyzed books depict a wide range of experiences and emotions, providing children with ample opportunities for identification. This serves as the starting point for deriving benefits from these children's books.

Inhoudsopgave

Voorwoord.....	2
Samenvatting.....	3
Abstract.....	3
Inhoudsopgave	4
Inleiding en theoretische verkenning	5
Methode	17
Resultaten.....	22
Conclusie.....	34
Discussie	37
Literatuurlijst.....	42
Literatuurlijst kinderboeken.....	50
Bijlagen.....	51

Inleiding en theoretische verkenning

Huidig onderzoek betreft een studie naar de therapeutische inzet van kinderboeken (bekend als bibliotherapie) voor kinderen die fysiek huiselijk geweld (fysieke kindermishandeling en/of fysiek partnergeweld) hebben meegemaakt.

Fysiek huiselijk geweld: Prevalentie en context van fysieke kindermishandeling en partnergeweld

Wereldwijd komen kinderen nog altijd in aanraking met geweld in de thuissituatie (Gilbert et al., 2008). Onderzoek toont aan dat ongeveer 18% van de kinderen gedurende hun leven slachtoffer wordt van fysieke kindermishandeling (Lee & Kim, 2023) en ongeveer 17% van de kinderen fysiek partnergeweld meemaakt (Whitten et al., 2023). Er is veel bewijs dat kindermishandeling en partnergeweld vaak samen voorkomen (Ten Boom & Witkamp, 2016; Appel & Holden, 1998; Dallos & Vetere, 2012).

Wanneer we kijken naar de situatie in Nederland, dan blijkt dat naar schatting tussen de 90.000 en 127.000 kinderen (tussen de 0 en 17 jaar) jaarlijks te maken hebben met tenminste één vorm van kindermishandeling, zoals seksueel misbruik, fysieke mishandeling en emotionele verwaarlozing (Alink et al., 2018). Het onderzoek van Alink en collega's (2018) toont aan dat de mishandeling in de meeste gevallen door één van de ouders van het kind wordt gepleegd, waarbij jongens en meisjes vrijwel even vaak het slachtoffer zijn. Er is weinig bekend over het slachtofferschap van kinderen die zich niet als jongen of als meisje identificeren. Wel weten we dat LHBTQIA+ jeugdigen vaker in aanraking komen met de jeugdbescherming dan hun heteroseksuele en cisgender leeftijdsgenoten (Fish et al., 2019). Daarnaast lijken jonge kinderen het vaakst slachtoffer van kindermishandeling te zijn (Keogh & Slingsby, 2023; Ten Boom & Wittebrood, 2019).

Van Eijkern en collega's (2018) deden onderzoek naar de prevalentie van fysiek en seksueel partnergeweld onder de Nederlandse volwassen bevolking. Uit het onderzoek blijkt dat ongeveer 5,5% van de volwassenen in de afgelopen vijf jaar zelf te maken heeft gehad met partnergeweld. Meer dan de helft van het huiselijk geweld betreft fysiek geweld, en door de partner of ex-partner gepleegd. In de meeste gevallen is de geweldpleger man (Ten boom & Wittebrood, 2019). Vrouwen zijn vaker het slachtoffer van partnergeweld dan mannen en dit geweld is ook vaker structureel van aard (Ten Boom & Wittebrood, 2019).

Onderzoek toont aan dat kindermishandeling en partnergeweld met elkaar

samenhangen. In een huishouden met kindermishandeling is er namelijk ook vaker sprake van partnergeweld (Ten Boom & Witkamp, 2016; Appel & Holden, 1998; Dallos & Vetere, 2012). In 2017 onderzochten Schellingerhout en Ramakers (2017) de samenhang tussen kindermishandeling en partnergeweld bij Nederlandse scholieren tussen de 12 en 17 jaar oud en rapporteren dat jaarlijks zo'n 2,5% van de scholieren te maken krijgt met kindermishandeling én fysiek geweld tussen ouders.

De context waarin geweld binnen het gezin zich afspeelt is vaak complex. Vaak zijn het meerdere factoren die samen maken of iemand wel of niet overgaat tot geweld (WHO, 2012). Om geweld te begrijpen wordt het ecologisch model van Bronfenbrenner vaak gebruikt. Dit model geeft inzicht in hoe de sociale omgeving invloed heeft op de ontwikkeling van kinderen (Bronfenbrenner, 1979). Vanuit het ecologisch model kan gesteld worden dat geweld kan ontstaan wanneer (risico)factoren voor geweld op vier niveaus werken, namelijk: individueel, relatie, gemeenschap en maatschappelijk (WHO, 2012). In onderzoeken worden op gemeenschap en maatschappelijk niveau (risico)factoren genoemd als armoede en een onveilige buurt, op relatie niveau stress en sociale isolatie en op individueel niveau een verleden met geweld en middelenmisbruik (Keogh & Slingsby, 2023; WHO, 2012). Het is echter nog lastig om de samenhang tussen de factoren en het vóórkomen van geweld te begrijpen (WHO, 2012).

Fysiek huiselijk geweld en trauma

Getuige zijn van partnergeweld en het meemaken van kindermishandeling zijn traumatische ervaringen voor kinderen (National Child Traumatic Stress Network, z.d.). De American Psychiatric Association (2001) beschrijft een traumatische ervaring als “het meemaken van een gebeurtenis met (dreigende) dood, ernstig letsel of een bedreiging voor de fysieke integriteit, van zichzelf of een ander” (p.467).

Wanneer kinderen reacties gaan ontwikkelen die tot na de gebeurtenis(sen) aanhouden en het dagelijks leven beïnvloeden, dan worden dit verstoorde stressreacties, of ook wel traumatische stress, genoemd (American Psychiatric Association, 2001; National Child Traumatic Stress Network, z.d.). Kinderen hebben hierbij last van heftige emoties en lichamelijke klachten (Wheeler 2007; National Child Traumatic Stress Network, z.d.). Kinderen kunnen reacties ontwikkelen als problemen met zelfregulatie, achteruitgang of verlies van eerder verworven vaardigheden, moeite met slapen en eten, lichamelijke symptomen als pijntjes en kwaaltjes, en gedragsveranderingen (National Child Traumatic

Stress Network, z.d.). Wanneer stressreacties lang na het trauma aanhouden wordt dit aangeduid als PTSS: posttraumatische stressstoornis (American Psychiatric Association, 2001

Uit onderzoek van Herrenkohl et al. (2008) blijkt dat het meemaken van kindermishandeling of partnergeweld veel dezelfde psychosociale problemen bij een kind kan veroorzaken. Zo hebben deze kinderen vergeleken leeftijdgenoten die geen huiselijk geweld hebben meegemaakt een grotere kans op een lager zelfbeeld, depressie, angst en PTSS, agressief gedrag, schoolproblemen, en relatieproblemen als een verminderde hechting (Herrenkohl et al., 2008; Duncan, 2010; American Academy of Pediatrics et al., 2008; Callaghan et al., 2018). Callaghan en collega's (2016) stellen echter dat kinderen bij partnergeweld nog te vaak enkel als toeschouwers worden gezien. Zij pleiten ervoor om te spreken in termen van "het ervaren van" partnergeweld. In de eerste plaats geldt dit voor jongere kinderen. Voor jonge kinderen kan partnergeweld extra traumatisch zijn, omdat het gevoel van veiligheid bij jonge kinderen afhangt van het veiligheidsgevoel van hun gehechtheidsfiguren (National Child Traumatic Stress Network, z.d.). Dit steunt het feit dat jonge kinderen sterk afhankelijk van hun ouders zijn. Vanwege deze afhankelijkheid en de gevoelige fase van hun brein, zijn jonge kinderen extra kwetsbaar voor de impact van traumatische ervaringen (Machlin et al., 2019; Howell et al., 2016).

Bibliotherapie

Vanwege de grote impact van kindermishandeling en partnergeweld op kinderen, zijn er verschillende interventies en behandelingen voor hen ontwikkeld (Howarth et al., 2016). Voor de behandeling van traumareacties op verschillende vormen van mishandeling blijken EMDR en traumaspecifieke psychotherapie met cognitieve-gedragsmatige benaderingen effectief (American Academy of Pediatrics et al., 2008; Fraser et al., 2013). De American Academy of Pediatrics et al. (2008) stellen dat de cognitieve gedragsbenaderingen van traumaspecifieke psychotherapie onder andere het volgende omvatten: 1. voorlichting over de mishandeling, 2. het aanleren van vaardigheden als het gaat om veiligheid en emotieregulatie, 3. het vormen van een samenhangend verhaal van de traumatische gebeurtenis(sen) en 4. het ondersteunen bij een gepaste verwerking. Daarbij rapporteren zij dat met name het vertellen van het verhaal van trauma essentieel is voor de behandeling van kinderen met traumatische ervaringen.

Bibliotherapie is een behandelvorm dat met behulp van kinderboeken een verhaal over traumatische gebeurtenissen kan vormen. Bibliotherapie kan namelijk met behulp van

kinderboeken taal over een bepaald thema aandragen (Berns, 2004; Wohl & Kirschen, 2019). Bibliotherapie kan helpend zijn in het kunnen verkennen van eigen pijnlijke en/of stressvolle ervaringen, op een manier die een gevoel van afstand en veiligheid met zich meebrengt (Berns, 2004). Met bibliotherapie wordt de literatuur in kinderboeken in begeleide sessies besproken (Stewart & Ames, 2014).

De doelen van bibliotherapie zijn het delen van informatie, inzicht in de situatie geven, het bespreken van gevoelens bemoedigen, nieuwe houdingen aandragen, laten zien dat er meer met vergelijkbare problemen zijn en oplossingen voor deze problemen aandragen (Pardeck, 1994). Hierbij is er een onderverdeling te maken in affectieve bibliotherapie, wat zich richt op het verkennen van de ervaringen en gevoelens (met gedachten), en cognitieve bibliotherapie, wat zich richt op het vinden van manieren om met problemen om te gaan (Betzael & Shechtman, 2010; De Vries et al., 2017).

Het bibliotherapeutisch proces kan opgedeeld worden in vier fasen. De eerste fase is *identificatie*. In deze fase gaat het kind zich verbinden met het personage in het boek (Heath et al., 2005). Om identificatie met het personage in het verhaal mogelijk te maken is het belangrijk dat het personage soortgelijke ervaringen als die van het kind meemaakt (Lucas & Soares, 2013). De tweede fase is *catharsis*, waarin het kind (onderdrukte) emoties kan loslaten doordat het zich heeft verbonden met de ervaringen, als de uitdagingen en successen, van het personage in het verhaal (Berns, 2004). Daarop volgt de fase van *inzicht*. In deze fase krijgt het kind inzicht in dat de problemen veranderd kunnen worden, net als in het verhaal (Heath et al., 2005). Kinderen kunnen in deze fase coping strategieën ontwikkelen om met de situatie om te gaan (Heath et al., 2005). Tot slot is er de fase van *universalisering*. In deze laatste fase wordt het kind zich ervan bewust dat anderen soortgelijke situaties en gevoelens kunnen ervaren (De Vries et al., 2017). Er kan opgemerkt worden dat de eerste twee stappen van het bibliotherapie proces (*identificatie en catharsis*) hoofdzakelijk samenhangen met affectieve bibliotherapie en de laatste twee stappen (*inzicht en universalisering*) met name aansluiting vinden bij cognitieve bibliotherapie.

Affectieve bibliotherapie en fysiek huiselijk geweld

De effecten van bibliotherapie komen nog maar in een beperkt aantal onderzoeken naar voren, maar de uitkomsten lijken overwegend positief (Georgios & Nadezda, 2022). Zo deden Betzael en Shechtman (2010) onderzoek naar de effecten van bibliotherapie op kinderen in een groepshuis in Israël die door mishandeling en/of verwaarlozing uit huis waren geplaatst,

waarbij ze hen willekeurig in een controlegroep, affectieve bibliotherapie groep of cognitieve bibliotherapie groep plaatsten. Het doel was het ontdekken van welke bibliotherapie vorm bij deze doelgroep effectiever is in het verminderen van angst en aanpassingsproblemen. De resultaten tonen aan dat de kinderen in de beide bibliotherapie groepen een vermindering van sociale angst lieten zien en de kinderen in de affectieve bibliotherapie groep daarbij ook een verandering in aanpassingsproblemen. De uitkomsten van het onderzoek ondersteunen de inzet van behandeling dat zich op emoties richt (Betzalel & Shechtman, 2010).

Verwant onderzoek van Shechtman benadrukt ook het belang van behandeling gericht op emoties, bij agressieve jongens. In vergelijking met geen behandeling helpt affectieve bibliotherapie agressieve jongens bij het verminderen van agressief gedrag en aanpassingsproblemen (Shechtman, 2006). In vergelijking met gebruikelijke verbale therapie is er bij beide behandelvormen een vermindering van agressie en een toename in empathie zichtbaar, waarbij de jongens in de affectieve bibliotherapie groep meer empathie en inzicht toonden (Shechtman, 2006). Hieruit blijkt dat het richten op het verkennen van de eigen ervaringen, gevoelens en gedachten (in dit geval affectieve bibliotherapie) positieve uitkomsten kan hebben. Het onderzoek van Betzalel en Shechtman (2010) toont aan dat het de impact van de traumatische ervaringen op het kind mogelijk kan verminderen (Betzalel en Shechtman, 2010).

Uit ander onderzoek blijkt dat affectieve bibliotherapie kinderen met traumatische ervaringen mogelijk kan helpen in het verwerken van hun trauma, door taal over de traumatische ervaring aan te dragen (Wohl & Kirschen, 2019). Voor veel kinderen is het lastig om aan traumatische gebeurtenissen te denken, om hierbij gevoelens op te roepen en om de gebeurtenissen te beschrijven (Cordón et al., 2004). Vooral jonge kinderen (jonger dan 10 jaar) beschrijven minder negatieve emoties bij traumatische gebeurtenissen dan oudere kinderen, doordat zij dit vaak minder goed kunnen uitdrukken (Katz et al., 2016). Dit kan mogelijk verklaard worden door het feit dat deze kinderen een traumatische ervaringen hebben meegemaakt voordat er sprake was van taalverwerving (Cordón et al., 2004) of dat de traumatische gebeurtenissen ervoor hebben gezorgd dat zij hun emoties minder goed kunnen herkennen (Katz et al., 2016). Met taal voor de traumatische ervaring kunnen de kinderen worden ondersteund in het verwerken van hun trauma (Wohl & Kirschen, 2009).

Daarbij blijkt dat een verhaal over een traumatische ervaring kinderen kan helpen zich voor hun trauma open te stellen en hierover te praten (Wohl & Kirschen, 2019). Hiervoor moet het kind zich met het personage in het boek kunnen identificeren, waarvoor het personage in het verhaal een soortgelijke ervaring als die van het kind dient mee te maken (Lucas & Soares,

2013). Met een verhaal over de soortgelijke ervaringen als die van het kind, kan het kind een begrip krijgen van zijn eigen ervaringen gevoelens en gedachten (McCullis & Chamberlain, 2013). Belangrijk is dat dit altijd onder begeleiding van een therapeut gebeurt (Stewart & Ames, 2014).

Onderzoek naar ervaringen en gevoelens bij fysiek huiselijk geweld

De ervaringen en gevoelens van kinderen die partnergeweld ervaren komen in meerdere onderzoeken naar voren (Buckley et al., 2007; Swanston et al., 2014; Arai et al., 2019; Noble-Carr, 2019). Waar de onderzoeken naar de impact van partnergeweld op kinderen eerder meer kwantitatief van aard waren, komt er nu meer aandacht voor begrippen vanuit het kind zelf (Arai et al., 2019). Deze ontwikkeling zien we nog minder bij onderzoeken naar de impact van fysieke kindermishandeling. De ervaringen en gevoelens van kinderen die slachtoffer zijn van fysieke kindermishandeling worden in onderzoeken onderbelicht. Mogelijk hangt dit samen met de complexiteit van het betrekken van kinderen in onderzoek (Goddard & Bedi, 2010). Volgens Alderson is een van de grootste obstakels hierbij de gedachte dat jonge kinderen “niet kunnen of mogen worden geraadpleegd” (2008, p. 211). Mogelijk is deze gedachte nog prominenter bij onderzoek naar de ervaringen en gevoelens van fysieke kindermishandeling, omdat dit het kind zelf betreft. Het onderwerp disclosure van kindermishandeling wordt wel in meerdere onderzoeken onderzocht (Thulin et al., 2019; Allnock & Miller, 2013; Linell, 2015).

Ervaringen bij fysiek huiselijk geweld

Reacties op geweld

Doordat er minder kwalitatief onderzoek naar de impact van fysieke kindermishandeling op kinderen is gedaan, is er nog niet veel bekend over hoe kinderen in situaties van de mishandeling reageren. Meer onderzoek is er gedaan naar de reacties van kinderen op partnergeweld (Arai et al., 2019; Buckley et al., 2007; Noble-Carr, 2019, Swanston et al., 2014). Volgens Georgsson, Almqvist en Broberg (2011) kunnen er vier mogelijke reacties van kinderen op partnergeweld onderscheiden worden, namelijk: weg duiken, onderbreken, een poging doen om deel te nemen (en hierin belemmerd worden) en toekijken. Överlien (2016) rapporteert daarbij dat kinderen vaak dynamische strategieën hebben om met gevaarlijke situaties om te gaan. De acties en strategieën die kinderen inzetten hangen af van de leeftijd van het kind en de aanwezigheid van broers of zussen (Arai et al., 2019). Het onderzoek van

Arai et al. (2019) toont aan dat veel oudere kinderen de anderen in het huishouden proberen te beschermen, zoals moeders, broertjes en zusjes en dieren.

Relaties in het huishouden

De relaties tussen kinderen en ouders in een huishouden met geweld zijn vaak complex. Bij sprake van kindermishandeling door een ouder is er een disfunctie in de ouder-kind relatie (Kong & Martire, 2019). Er zijn dan veelal ongezonde interacties tussen de ouder en het kind. Om met het geweld om te kunnen gaan proberen kinderen vaak het beeld van een ‘goede’ ouder te beschermen en geven zij zichzelf de schuld van het geweld (Herman, 2015). Dit kan leiden tot een innerlijk conflict, waarbij kinderen spanning ervaren door tegenstrijdige overtuigingen of gedrag dat in strijd is met hun overtuigingen (Thulin et al., 2020). Bij partnergeweld zien we een vergelijkbaar beeld. Onderzoek van Peled (2000) toont aan dat veel kinderen de geweldpleger van partnergeweld zowel in negatieve als positieve termen beschrijft en de kinderen een zekere ambivalentie tonen in hun wensen in het contact met de geweldpleger. Daarnaast kan ook bij deze vorm van geweld een disfunctie in de ouder-kind relatie ontstaan, wanneer het kind een ouderrol aanneemt ten opzichte van zijn ouder (Arai et al., 2019). Onderzoek van Noble-Carr en collega's (2020) toont verder aan dat kinderen die partnergeweld ervaren zich vaak verscheurd en gevangen tussen hun ouders voelen. Ze willen de relatie met hun ouders begrijpen en beheersen maar dit is vaak te ingewikkeld (Noble-carr et al., 2020).

Relaties en activiteiten

Ook de relatie met leeftijdsgenoten kan door huiselijk geweld onder druk komen te staan. Kinderen die partnergeweld ervaren noemen dat zij leeftijdsgenoten op afstand houden, uit angst dat het geweld anders mogelijk bekend wordt (Buckley et al., 2007). Dit kent echter de keerzijde dat kinderen zich alleen voelen en bang zijn gepest te worden, met name op school. In het onderzoek van Buckley et al. (2007) blijkt dat school voor sommige kinderen die partnergeweld ervaren als een veilige haven voelt omdat zij weg zijn van huis, maar het voor vele anderen geen plezierige ervaring is. Naast dat de kinderen vaak weinig contact met leeftijdsgenoten hebben, noemen veel kinderen ook dat zij zich op school slecht kunnen concentreren, afgeleid door zorgen of een gebrek aan slaap (Buckley et al., 2007). Kinderen kunnen zich hierdoor niet optimaal ontwikkelen. Door het partnergeweld worden de kinderen beperkt in hun activiteiten en relaties met leeftijdsgenoten, en veel kinderen noemen dat zij hierdoor een geïsoleerd leven leiden (Katz, 2016; Noble-Carr et al., 2020). Onderzoek van Allnock en Miller (2013) toont aan dat ook kinderen die slachtoffer zijn van

kindermishandeling gevoelens van isolatie beschrijven. Kinderen beschrijven hierbij dat zij weinig contact met anderen hebben en zij zich door hun ervaringen ook psychisch geïsoleerd voelen. Ze hebben het gevoel dat ze niemand hebben om naartoe te gaan, aangezien ze niemand hebben die zij voldoende vertrouwen om hun verhaal mee te delen.

Openheid over het geweld en disclosure

Bagshaw (2007) beschrijft deze ervaring ook bij kinderen die partnergeweld ervaren: ook zij kunnen vaak niet met iemand over hun ervaringen praten, door de afwezigheid van een vertrouwd persoon voor het kind. Het praten over de ervaringen met betrekking tot het geweld is voor kinderen extra lastig doordat zij hiermee het geweld bekendmaken (Arai et al., 2019; Linell, 2015; Allnock & Miller, 2013). Het proces van het bekendmaken wordt ook wel disclosure genoemd en is lastig voor kinderen die partnergeweld ervaren (Arai et al., 2019), of slachtoffer zijn van (fysieke) kindermishandeling (Thulin et al., 2019). Veel kinderen zijn angstig voor de gevolgen van het bekendmaken (Stanley et al., 2012; Allnock & Miller, 2013). Zij vrezen voor een toename van de onveiligheid binnen het gezin (Överlien, 2013; Allnock & Miller, 2013). Kinderen noemen ook dat zij bang zijn voor verwijten en druk van familieleden, en het kwijtraken van contact met hen (Linell, 2015).

Ondanks dat kinderen obstakels kunnen ondervinden bij disclosure (het bekendmaken) van het geweld, is er toch een groep die dit doet. Uit onderzoek blijkt dat sommige kinderen die partnergeweld ervaren of slachtoffer zijn van fysieke kindermishandeling het geweld bekendmaken aan een persoon uit het eigen het netwerk, zoals familieleden of schoolpersoneel (Thulin et al., 2019; Mullender et al., 2002). Het onderzoek van Thulin en collega's (2019) toont aan dat voor kinderen die slachtoffer zijn van fysieke kindermishandeling schoolpersoneel de belangrijkste personen zijn waaraan het kind het geweld bekendmaakt. In sommige andere gevallen van kindermishandeling en partnergeweld deelt een kind het geweld met een professional. Vaak is dit een weloverwogen besluit dat een kind neemt wanneer het niet meer de hoop heeft dat het geweld zal stoppen (Linell, 2015; Jensen et al., 2005).

Disclosure van geweld zou moeten leiden tot het stoppen van het geweld. Echter blijkt uit onderzoek van Linell (2017) dat kinderen die partnergeweld ervaren of slachtoffer zijn van kindermishandeling soms meerdere keren bekendmakingen moeten doen voordat er actie wordt ondernomen. Vaak is dit het geval wanneer het geweld bekend wordt gemaakt bij een 'niet-reagerende' volwassene (Allnock & Miller, 2013). Deze volwassene anticipeert niet (direct) op de bekendmaking doordat hij of zij het verhaal niet gelooft of aarzelt om in te grijpen. Allnock en Miller (2013) benadrukken in hun onderzoek de cruciale rol van het vertrouwen in het

vertelde verhaal en het nemen van concrete stappen na de bekendmaking. De bekendmakingen die over het algemeen als positief worden beschouwd hebben volgens hen deze kenmerken.

Na disclosure bij een reagerende volwassene volgt er vaak een turbulente tijd voor kinderen (Thulin et al., 2019; Arai et al., 2019). Er worden veel acties ondernomen om kinderen veiligheid te bieden. Gelijktijdig ervaren kinderen weinig controle over deze acties. Ook zijn de problemen vaak niet gelijk opgelost wanneer de kinderen veiligheid wordt geboden, doordat de gewelddadige thuissituatie grote emotionele consequenties heeft (Arai et al., 2019). Kinderen hebben ondersteuning nodig bij het verwerken van hun ervaringen en het opbouwen van een gezonde emotionele toestand.

Gevoelens bij fysiek huiselijk geweld

De traumatische ervaringen van fysiek huiselijk geweld kunnen bij kinderen bepaalde gevoelens teweegbrengen.

Onderzoeken naar de ervaringen van kinderen die partnergeweld ervaren tonen aan dat kinderen gevoelens van angst, verdriet, boosheid, verwarring, (emotionele) pijn en verlies kunnen hebben (Arai et al., 2019; Noble-Carr et al., 2020). Ook noemen een aantal kinderen dat zij zich verscheurd en gevangen tussen hun ouders voelen (Noble-carr et al., 2020).

Angst is het meest genoemde gevoel door zowel kinderen die partnergeweld ervaren als kinderen die slachtoffer zijn van fysieke kindermishandeling (Thulin et al., 2020; Arai et al., 2019). Sommige kinderen geven daarbij aan dat zij bang zijn voor een ouder, of voor het plots kunnen ontstaan van een gewelddadige situatie (Thulin et al., 2020). Kinderen die partnergeweld ervaren vertellen dat zij zich vaak niet veilig voelen. Ze maken zich zorgen om de veiligheid van henzelf en van familieleden (Swanston et al., 2014), en voelen zich hierin vaak machteloos (Noble-Carr et al., 2020). Sommige kinderen die partnergeweld ervaren voelen zich constant ongelukkig (Mullender et al., 2002). Het is dan ook niet gek dat deze kinderen aangeven naar 'normaliteit' te verlangen (Arai et al., 2019).

De gevoelens van kinderen die slachtoffer zijn van fysieke mishandeling, worden in onderzoeken onderbelicht. Er is meer onderzoek gedaan naar kinderen die slachtoffer zijn van seksueel misbruik. Onder meer deden Goodman-Brown en collega's (2003) onderzoek naar kinderen die seksueel misbruik hebben meegemaakt, waarbij zij rapporteren dat deze kinderen gevoelens van verdriet, angst, boosheid en schok hebben ervaren. Helaas verschaft onderzoek naar kinderen die slachtoffer zijn van fysieke mishandeling weinig tot geen specifieke emotie-uitdrukkingen met betrekking tot het geweld zoals het onderzoek van Goodman-Brown en

collega's.

Er is meer bekend over de gevoelens van kinderen omtrent disclosure van fysieke kindermishandeling. Thulin en collega's (2019) en Linell (2015) rapporteren dat kinderen na een bekendmaking van fysieke kindermishandeling gevoelens van machteloosheid, schuld, angst, boosheid en verdriet kunnen ervaren. Ook kunnen deze kinderen stress of druk voelen, omdat zij de reactie van de geweldpleger en familieleden gaan ervaren (Thulin et al., 2019).

Uit de onderzoeken van Goodman-Brown en collega's (2003) en Stanley en collega's (2012) blijkt dat kinderen omtrent disclosure van partnergeweld gevoelens van schaamte (voor het geweld) en angst (voor de gevolgen van disclosure) kunnen ervaren. Onderzoek van Callaghan en collega's (2015) wijst daarnaast uit dat veel kinderen de geweldpleger niet alleen maar als slecht zien, waardoor zij bezorgdheid over de geweldpleger kunnen voelen. Deze gevoelens kunnen samengaan met een gevoel van gemis, wanneer het kind na de bekendmaking zonder hem of haar moet leven (Aymer, 2008). Kinderen kunnen na de bekendmaking ook gevoelens van schuld, boosheid en verdriet ervaren (Linell, 2015).

Ondanks de mogelijke negatieve gevolgen van disclosure, beschrijven sommige kinderen ook positieve consequenties van het bekendmaken van het partnergeweld of kindermishandeling. Sommige kinderen beschrijven hierbij gevoelens van hoop (Thulin et al., 2019; Arai et al., 2021).

Doel- en vraagstelling

Er bestaat al een zekere hoeveelheid kennis over de mogelijke voordelen van bibliotherapie voor kinderen (Berns, 2004; De Vries et al., 2017; Wohl & Kirschen, 2019; Betzalel & Shechtman, 2010).

Onderzoek naar affectieve bibliotherapie wijst uit dat het de impact van traumatische ervaringen, als huiselijk geweld, op kinderen mogelijk kan verminderen (Betzalel & Shechtman, 2010) en het kinderen mogelijk kan helpen hun trauma te verwerken (Wohl & Kirschen, 2019). Belangrijk bij affectieve bibliotherapie is dat een kind zich met het personage in het gekozen boek kan identificeren, om de eigen ervaringen en gevoelens te kunnen verkennen en zo van bibliotherapie te kunnen profiteren. Hiervoor is het belangrijk dat het gekozen boek taal over de soortgelijke ervaringen en gevoelens van het personage aandraagt. De boekselectie voor bibliotherapie is dan ook van belang.

Er zijn reeds onderzoeken gedaan naar het selecteren van geschikte boeken voor bibliotherapeutisch gebruik (Grindler, Stratton, & McKenna's, 1996; Pardeck, 1994). In deze onderzoeken komen echter meer algemene voorwaarden voor boekselectie naar voren, zoals dat het boek moet aansluiten bij de interesses van het kind en het leesniveau, en dat het boek realistische, geloofwaardige personages en situaties moet bevatten (Pardeck, 1994). Literatuur over bibliotherapie wijst uit dat het voor kinderen met traumatische ervaringen daarnaast ook van belang is dat het boek taal over de soortgelijke ervaringen en gevoelens van het personage aandraagt.

Het is echter vooralsnog onduidelijk hoe ervaringen en gevoelens in kinderboeken met het thema fysiek huiselijk geweld weergegeven worden. Hierdoor weten we nog niet of kinderen die met fysiek huiselijk geweld te maken hebben zich met het personage in deze kinderboeken kunnen identificeren en of ze hun eigen ervaringen en gevoelens met deze kinderboeken kunnen verkennen. Het is belangrijk om te onderzoeken hoe het personage, met de ervaringen en gevoelens in de kinderboeken met het thema fysiek huiselijk geweld weergegeven wordt, zodat er een beter begrip komt van de mogelijkheid tot identificatie en het kunnen verkennen van de eigen ervaringen en gevoelens. Dit is het doel van het onderzoek.

De onderzoeksvraag die hieruit voortvloeit is:

Hoe worden de ervaringen en gevoelens van het personage in kinderboeken voor kinderen van 5 t/m 9 jaar met het thema fysiek huiselijk geweld weergegeven?

Ondersteunend aan de onderzoeksvraag zijn de volgende deelvragen geformuleerd:

1. Hoe worden de ervaringen en gevoelens van het personage in de kinderboeken met het thema fysiek partnergeweld weergegeven?
2. Hoe worden de ervaringen en gevoelens van het personage in kinderboeken met het thema fysieke kindermishandeling weergegeven?

Leeswijzer

De onderzoeksvraag wordt beantwoord middels een kwalitatieve inhoudsanalyse van zeven kinderboeken met het thema fysiek huiselijk geweld. In hoofdstuk 2 wordt de methode verder beschreven. In hoofdstuk 3 worden de resultaten weergegeven, gevolgd door de conclusie in hoofdstuk 4. Tot slot zal in hoofdstuk 5 de discussie uitgezet worden. Hierin worden beperkingen en implicaties van het onderzoek, en suggesties voor vervolgonderzoek besproken.

Methode

Onderzoeksopzet

Om de onderzoeksvraag te beantwoorden is er een kwalitatieve inhoudsanalyse uitgevoerd bij zeven kinderboeken met het thema fysiek huiselijk geweld voor kinderen tussen de 5 en 9 jaar. Een kwalitatieve inhoudsanalyse is een methode waarmee er betekenis aan kwalitatieve data gegeven kan worden, door delen uit de data toe te schrijven aan een coderingsframe (Schreier, 2012). Het coderingsframe komt tot stand door categorieën op te stellen vanuit enerzijds wetenschappelijke theorie, en anderzijds vanuit de data (Flick, 2018). Het doel van de kwalitatieve inhoudsanalyse was het kunnen interpreteren van de data, betreffende de ervaringen en gevoelens in de kinderboeken (Schreier, 2012).

Selectieproces

De kinderboeken zijn geselecteerd op basis van een doelgerichte steekproef, van kinderboeken die via de openbare bibliotheek te verkrijgen zijn. Hiervoor zijn op de website van de openbare bibliotheek (De Bibliotheek, z.d.) de volgende zoektermen gebruikt: “kindermishandeling”, “mishandeling”, “huiselijk geweld” en “partnergeweld”. In eerste instantie was het doel om tien kinderboeken te includeren, echter bleken gedurende het selectieproces slechts negen boeken geschikt voor de analyse. De negen boeken zijn op een aantal criteria geselecteerd. Ten eerste dienden de boeken over fysiek huiselijk geweld te gaan zoals gedefinieerd in dit onderzoek: elke vorm van fysiek geweld tegen een kind en/of tegen een partner, gepleegd door een ouder (in het geval van geweld tegen het kind) of volwassene (in het geval van geweld tegen een partner) binnen het eigen huishouden. Daarnaast diende de nadruk in het kinderboek op het geweld zelf te liggen, en niet primair op andere onderwerpen zoals geloofsovertuiging of oorlogssituaties. Ook is er geselecteerd op perspectief: het verhaal diende door de ogen van het kind beleefd te worden. Verder zijn de geselecteerde boeken gekozen uit het aanbod voor kinderen tussen de 5 en 9 jaar, waarbij uitsluitend fictieve boeken zijn opgenomen. Voor dit onderzoek is het namelijk van belang dat de boeken een personage met ervaringen en gevoelens bevatten. Daarbij zijn enkel boeken die in het Nederlands zijn geschreven geselecteerd, zodat de boeken op woordgebruik met elkaar vergeleken kunnen worden.

Procedure

De zoektermen op de website van de openbare bibliotheek leverden veel hits op. Na verfijning van de zoekfilters om specifiek een verhaal over fysiek huiselijk geweld voor kinderen (twaalf jaar en jonger) te vinden, bleek dat hier slechts een twintigtal boeken van te vinden zijn. Van een aantal boeken was het onduidelijk of het geweld in de boeken fysiek geweld betrof, maar deze boeken zijn in de eerste instantie wel meegenomen voor selectie. Op basis van de inclusiecriteria bleken uiteindelijk negen boeken passend voor selectie. Twee boeken bleken echt niet verkrijgbaar. Dit gaat om de boeken: ‘Hoe Sjoerd in een hond veranderde’ geschreven door Koos Meinderts en ‘De meester is een schat’ geschreven door Bettie Elias. Hierdoor zijn er van de negen boeken zeven overgebleven die in het onderzoek zijn geïnccludeerd (zie tabel 1).

Tabel 1

Geselecteerde kinderboeken

	Leeftijd	Auteur	Jaar van uitgave
Sanne	Vanaf 5 jaar	Martine Delfos	2017
Een huis ver van huis	Vanaf 6,5 jaar	Hans Kuyper	2007
Vlucht	Vanaf 9 jaar	Ineke Kraijo en Veerle Hildebrandt	2014
Alleen in het donker	Vanaf 9 jaar	Luc Descamps	2007
Als je blaft	Vanaf 4 jaar	Stefan Boonen	2019
Grote mensen mogen ook niet slaan	Vanaf 5 jaar	Ilona Lammertink	2019
Ukkepuk	Vanaf 1 jaar	Anja Dumoulin, Menno van Vliet	2022

In de geselecteerde kinderboeken kan een onderscheid worden gemaakt tussen kinderboeken met een verhaal over fysieke kindermishandeling en die over fysiek partnergeweld: drie boeken behandelen fysieke kindermishandeling, drie boeken belichten fysiek partnergeweld, en één boek behandelt zowel fysieke kindermishandeling als fysiek partnergeweld (zie tabel 2).

Tabel 2

Kinderboeken per thema

Kinderboeken over fysieke kindermishandeling	Kinderboeken over fysiek partnergeweld	Kinderboeken over fysieke kindermishandeling en fysiek partnergeweld
Sanne	Vlucht	Alleen in het donker
Een huis ver van huis	Als je blaft	
Grote mensen mogen ook niet slaan	Ukkepuk	

Kwalitatieve inhoudsanalyse

De kwalitatieve inhoudsanalyse is aan de hand van een codeboek gedaan. Het codeboek bestaat uit categorieën en codeeenheden, samengesteld door middel van deductieve- en inductieve benaderingen.

De deductieve benadering is een concept gedreven manier van coderen, waarbij categorieën en subcategorieën uit de wetenschappelijke theorie zijn ontstaan (Schreier, 2012). De categorieën en subcategorieën die hieruit zijn ontstaan zijn de volgende: (1). Reactie op geweld (toekijken en anderen beschermen); (2). Relaties binnen het huishouden (beschermen, schuld en kijk op de geweldpleger); (3). Activiteiten en relaties buiten het huishouden (contacten en school); (4). Steun van het netwerk; (5). Geheimhouding (redenering); (6). Disclosure (manier waarop, reacties en acties); (7). Nieuw begin (gesteldheid); (8). Gevoelens (bang, verdrietig, in de war, ongelukkig, onveilig, druk, bezorgd, schaamte, hoopvol en machteloos).

Hiernaast zijn er codeeenheden ontstaan op basis van een data gedreven manier van coderen: de inductieve benadering (Schreier, 2012). Ik heb hierbij codeeenheden vanuit de kinderboeken opgesteld gedurende het proces van bekendmaken met de data. De codeeenheden die vanuit de inductieve benadering zijn ontstaan zijn de volgende: (Reactie op geweld) fysiek terugtrekken, zich ervan afsluiten, verstijven en ondergaan; (Relaties binnen het huishouden) wisselwerking, steun en patronen; (Activiteiten en relaties buiten het huishouden) taken en activiteiten/uitjes; (Steun van het netwerk) praktische hulp, emotionele steun en overige steun; (Geheimhouding) manier waarop, (Nieuw begin) contact met ouders, (Gevoelens) blij, kwaad, beu zijn, eenzaam, gelukkig, geschrokken, onverschillig, onwaardig,

opgelucht, overweldigd, ontheemd, triest, wanhopig en onrust.

Het codeboek bestaat in totaal uit acht categorieën en 50 codeereenheden. Zie Tabel 3 voor de verkorte weergave van het codeboek en Bijlage 1 voor het codeboek in zijn totaliteit.

Het codeboek is opgesteld onder de voorwaarden die Schreier (2012) beschrijft. Alle relevante informatie is in een categorie verwerkt, en elke categorie meet één aspect. De codeereenheden onderling kennen geen overlap en worden elk op zijn minst één keer gebruikt. Het verwerken en analyseren van de codering is aan de hand van het programma Atlas.ti gedaan.

Tabel 3

Verkorte weergave codeboek

Reactie op geweld	Fysiek terugtrekken, Verstijven, Ondergaan, Toekijken, Zich ervan afsluiten, Anderen beschermen
Activiteiten en relaties	Activiteiten/uitjes, Contacten, School, Taken
Relaties binnen het huishouden	Beschermen, Schuld, Steun, Wisselwerking, Kijk op geweldpleger, Patronen
Steun van het netwerk	Emotionele steun, Praktische hulp, Overige steun
Geheimhouding	Manier waarop, Redenering
Disclosure	Geheimhouden, Manier waarop, Acties, Reacties
Nieuw begin	Gesteldheid, Contact met ouders
Gevoelens	Bang, Verdrietig, In de War, Ongelukkig, Onveilig, Druk, Bezorgd, Schaamte, Hoopvol, Machteloos, Kwaad, Blij, Gelukkig, Eenzaam, Beu zijn, Onverschillig, Onwaardig, Opgelucht, Overweldigd, Triest, Wanhopig, Onrust, Geschrokken, Ontheemd

Kwaliteitswaarborging

Kwaliteitswaarborging in onderzoek is van belang om betrouwbare resultaten te verkrijgen. Een aspect dat aan de kwaliteitswaarborging van het onderzoek bijdraagt is de representativiteit van de kinderboeken. De kinderboeken zijn representatief omdat deze over fysiek huiselijk geweld gaan, zoals in dit onderzoek geformuleerd. Er is een beperkte beschikbaarheid van (fictieve) kinderboeken over fysiek huiselijk geweld voor deze leeftijdscategorie en daarom zijn de zeven geïncludeerde boeken voldoende voor het waarborgen van de inhoudsvaliditeit.

Daarnaast draagt de inhoud van het codeboek aan de kwaliteit van het onderzoek bij. Het codeboek is opgesteld met behulp van zowel deductieve als inductieve benaderingen, wat een rijke set aan codes geeft en bijdraagt aan een goed begrip van het te onderzoeken concept (Flick, 2018). Ten tweede is getracht een duidelijk en gestructureerd codeboek op te stellen, wat bijdraagt aan de repliceerbaarheid van het onderzoek. Door ervoor te zorgen dat het codeboek gedetailleerd en begrijpelijk is, is het mogelijk dat andere onderzoekers het onderzoek repliceren. Ook wordt hierdoor de kans op interpretatieverschillen tussen onderzoekers geminimaliseerd. Dit waarborgt de betrouwbaarheid van het onderzoek.

Tenslotte is er aandacht besteed aan het waarborgen van kwaliteit tijdens het coderingsproces. Het principe van dubbele codering is ingezet. Een tweede onderzoeker heeft onafhankelijk twee kinderboeken gecodeerd. De discrepanties tussen de coderingen zijn besproken en op basis hiervan is het codeboek verbeterd. De dubbele codering vergroot de interbeoordelaarsbetrouwbaarheid en zorgt ervoor dat de bevindingen niet afhankelijk zijn van de subjectiviteit van één onderzoeker, maar eerder gebaseerd zijn op objectiviteit (Schreier, 2014).

Resultaten

In dit hoofdstuk worden de resultaten van het onderzoek weergegeven, betreffende de analyses van de kinderboeken. De analyses hebben plaatsgevonden op basis van de codeboom met de volgende categorieën: reactie op geweld, activiteiten en relaties, relaties binnen het huishouden, steun, geheimhouding, bekendmaking, nieuw begin en gevoelens.

Voor meer leesbaarheid worden de boeken (over het fysieke geweld) beknopt aangeduid als: boeken over kindermishandeling, boeken over partnergeweld en het boek over kindermishandeling en partnergeweld.

Reactie op geweld

In de categorie reactie op geweld is middels de codeeenheden (1.) fysiek terugtrekken, (2.) anderen beschermen, (3.) zich ervan afsluiten, (4.) toekijken, (5.) ondergaan en (6.) verstijven bekeken hoe de reacties van kinderen op geweld in de kinderboeken weergegeven worden.

In alle kinderboeken wordt er een reactie op het geweld weergegeven. In vier kinderboeken is de reactie van het kind *zich fysiek terugtrekken*. Dit komt zowel in twee boeken over kindermishandeling naar voren, als in twee boeken over partnergeweld. Het is in totaal vier keer gecodeerd. Het fysiek terugtrekken komt in boeken over kindermishandeling terug als onder de tafel duiken, zich lostrekken en het huis uitlopen. In boeken over partnergeweld trekken de kinderen zich terug op, of onder hun bed. In het boek ‘Als je Blaft’ wordt dit weergegeven als: “Of als we onder het bed gaan liggen, omdat mama met schoenen gooit” (Boonen, 2019, p.5).

In twee boeken wordt beschreven hoe het kind een ander in het huishouden met partnergeweld probeert te *beschermen*. Het is vier keer gecodeerd. Het komt in de boeken terug als een volwassene vragen in te grijpen, de deur op slot doen en tot de geweldpleger doordringen. Andere reacties op partnergeweld die in de boeken worden beschreven zijn het toekijken en zich ervan afsluiten. De reactie *toekijken* wordt enkel en eenmaal in het boek ‘Ukkepuk’ afgebeeld. Op de afbeelding is te zien dat Ukkepuk naar haar ruziënde ouders zit te kijken, terwijl de tekst luidt: “Ze ziet papa en mama vaak erge ruzie maken met schreeuwen en slaan en huilen” (Dumoulin & van Vliet, 2022, p.8). De reactie *zich ervan afsluiten* komt in twee boeken terug, als het sluiten van de deur en zich mentaal afsluiten. Het is in totaal drie keer gecodeerd. In het boek ‘Sanne’ komt het mentaal afsluiten naar voren, als: “Dan deed ze

haar handen over haar oren en kneep haar ogen stijf dicht. Als ze dat lang volhield sprongen de clowntjes van haar bed en deden een rondedansje” (Delfos, 2017, p.31).

De reacties op kindermishandeling die, naast fysiek terugtrekken, in de boeken worden weergegeven zijn verstijven en ondergaan. Deze reacties worden elk eenmaal in één boek weergegeven. De reactie *verstijven* wordt aangeduid als dat het kind nadat zij geslagen is meteen stopt met lachen, haar lippen op elkaar knijpt en haar ogen wijd opendoet. Het *ondergaan* van het geweld wordt in het boek ‘Alleen in het donker’ beschreven, als: “Verder kwam Thomas niet, want de klap die Peter hem gaf sloeg hem tegen te grond.. Hij greep Thomas bij zijn kraag en sleurde hem naar de gang” (Descamps, 2007, p.21).

Activiteiten en relaties

In deze categorie gaat het om de vraag wat de invloed van het geweld op activiteiten en relaties (buiten het huishouden om) van het kind is, aangaande (1.) contacten, (2.) school, (3.) activiteiten/uitjes en (4.) taken.

In vijf boeken komen bijzonderheden op het gebied van activiteiten en relaties naar voren, als gevolg van het geweld in het huishouden. Het is in totaal 19 keer gecodeerd. De codeereenheid *contacten* is in drie boeken gecodeerd, in totaal vijf keer. Het geweld heeft op verschillende manieren invloed op de contacten van het kind. In boeken over kindermishandeling is dit vier keer gecodeerd en wordt dit beschreven als dat naasten het gedrag van het kind niet begrijpen en zich zorgen maken, en dat het kind het gevoel heeft niet begrepen te worden en ook bang is voor andere volwassenen. Het bang zijn voor ook andere volwassenen komt in het boek ‘Grote mensen mogen ook niet slaan’ naar voren, als: “Geschrokken kijkt Luuk naar opa. Hij is bang dat die heel boos gaat worden” (Lammertink, 2019, p.11). In één boek over partnergeweld komt de invloed van het geweld op de contacten van het kind eenmaal naar voren, als dat het kind niet verwacht dat een ander de situatie zou begrijpen.

In drie boeken wordt er iets over de ervaringen op *school* beschreven. Dit is in totaal vijf keer gecodeerd. In een boek over kindermishandeling is het één keer gecodeerd. Er wordt beschreven dat het kind het fijn vindt op school. In een boek over partnergeweld is het ook één keer gecodeerd, het kind valt in slaap in de klas. Dit gebeurt eveneens in het boek ‘Alleen in het donker’ (Descamps, 2007) over kindermishandeling en partnergeweld: “Vanmiddag is hij met zijn hoofd op tafel in slaap gevallen” (p.19). In dit boek komt daarnaast twee keer voor dat moeder twee keer tegen de juf van het kind liegt over hoe hij aan een blauw oog komt.

In drie kinderboeken zijn *activiteiten* gecodeerd, zes keer in boeken over kindermishandeling en één keer in een boek over partnergeweld. Bijzonderheden in activiteiten worden in boeken over kindermishandeling aangeduid als dat het kind minder plezier in activiteiten heeft, dat er na een activiteit ruzie in het gezin is, dat er beperkte activiteiten worden gedaan en dat het kind het geweld naspeelt. Twee boeken voor het jonge kind over kindermishandeling beschrijven het naspelen van het kind. Eén hiervan is het boek Grote mensen mogen ook niet slaan: “Luuk pakt de pop en begint haar te slaan. ‘Stout kind!’ roept hij boos.. ‘Jij zit ook nooit stil’. Luuk gooit de pop in de hoek” (Lammertink, 2019, p.10). In het boek over partnergeweld, ‘Als je Blaft’ komt naar voren dat de kinderen minder activiteiten met ouders willen doen: “Papa komt terug. ‘Zullen we iets leuks doen?’.. ‘Nee’ antwoord Max” (Boonen, 2019, p.16).

Tot slot wordt in twee boeken over kindermishandeling de invloed van het geweld op *taken* beschreven. Zo komt een kind niet tot zijn taak omdat hij met zijn gedachten ergens anders is, en denkt een kind vaak aan dat ze een bepaalde taak niet moet vergeten of verkeerd moet uitvoeren, omdat haar moeder anders boos wordt.

Relaties binnen het huishouden

In deze categorie is middels de codeereenheden (1.) beschermen, (2.) schuld, (3.) steun, (4.) patronen, (5.) wisselwerking en (6.) kijk op de geweldpleger bekeken hoe relaties tussen de gezinsleden in een huishouden met geweld eruit zien.

In vijf van de zeven boeken worden de relaties binnen het huishouden beschreven, in totaal 42 keer. In drie boeken komt het thema *beschermen* naar voren. Het thema is in totaal acht keer gecodeerd. In één boek over kindermishandeling is het thema één keer gecodeerd. Het komt in dit boek naar voren als dat het vader voor het kind opkomt. In het boek over kindermishandeling en partnergeweld is het thema vier keer gecodeerd. In dit boek komt een ouder eveneens voor het kind op en beschermt zij het kind door hem uit de gewelddadige situatie te halen. Het kind wil andersom ook zijn moeder beschermen, en doet dit door hulp in te roepen. In één boek over partnergeweld komt het thema drie keer naar voren, onder ander als dat het kind de ouder uit de gewelddadige situatie haalt en ervaringen op school van zichzelf niet vertelt. Informatie voor het slachtoffer achterhouden komt in het boek Vlucht naar voren en luidt: “Ze wil niet dat mama het weet. Mama heeft het al moeilijk genoeg” (Kraijo & Hildebrandt, 2014, p.47). Daarnaast komt in dit boek naar voren dat het kind haar gewelddadige vader wil beschermen, door te voorkomen dat iemand de politie belt.

Het thema *schuld* is in totaal zeven keer gecodeerd, in vier boeken. Het is in één boek over kindermishandeling gecodeerd, in totaal twee keer. Het kind geeft zichzelf de schuld. Dit wordt in het boek onder andere beschreven als: “Ze begreep wel dat mama boos op haar werd” (Delfos, 2017, p.31). In een boek over partnergeweld komt eveneens naar voren dat kinderen de schuld bij zichzelf kunnen zoeken: “Is ze niet lief geweest?” (Dumoulin & van Vliet, 2022, p.13), maar anderzijds zien zij soms ook dat het geweld niet hoort: “Alsof hij het brullen en blaffen al vergeten is. Dat kan toch niet. Dat mag toch niet” (p.16). Het thema is in twee boeken over partnergeweld gecodeerd, in totaal drie keer. Het thema komt daarnaast ook twee keer in het boek over kindermishandeling en partnergeweld naar voren, als dat het kind zich schuldig voelt voor het geweld tegen moeder en het kind wenst dat de geweldpleger spijt zou betuigen.

In vier boeken wordt de *kijk op de geweldpleger* behandeld. Dit is in totaal acht keer gecodeerd, twee keer in één boek over kindermishandeling en zes keer in boeken over partnergeweld. In essentie ziet het kind in de boeken de geweldpleger niet alleen maar als slecht: “Dat is de bliksem wanneer papa heel boos is.. maar meestal is papa heel lief’ zegt hij er snel achteraan” (Lammertink, 2019, p.19). In één boek over partnergeweld komt naar voren dat het kind echt boos is op ouders en onverschillig denkt: “Ook al zeggen ze.. ‘We houden van jullie, dat weten jullie toch’. Zal wel” (Boonen, 2019, p.11).

In drie boeken wordt *wisselwerking* beschreven, in totaal tien keer. In een boek over kindermishandeling wordt het thema vijf keer weergegeven, als dat zowel moeder als kind boos doen omdat de ander boos doet, moeder haar boosheid op de verkeerde persoon uit en ouders ruzie krijgen over het kind (nadat vader voor het kind opkomt). Het beschermen van het kind leidt hier tot ruzie tussen ouders. In het boek over kindermishandeling en partnergeweld komt dit soortgelijk naar voren: “‘Bemoei je er niet mee!’ riep Peter en sloeg haar midden in het gezicht” (Descamps, 2007, p.21). Het beschermen leidt in dit boek veelal tot het ontstaan van partnergeweld of het dreigen met geweld. Daarnaast wordt het thema in dit boek weergegeven als dat het kind extra zijn best doet. De wisselwerking is in dit boek vier keer gecodeerd.

Steun wordt in drie boeken gecodeerd, in totaal vijf keer. In een boek over kindermishandeling is steun één keer gecodeerd. Het wordt weergegeven als dat het kind bij thuiskomst haar veilige ouder opzoekt. In het boek over kindermishandeling en partnergeweld zoeken de veilige ouder en het kind twee keer fysiek steun bij elkaar door elkaar vast te houden. In het boek over partnergeweld is het thema ook twee keer gecodeerd en wordt het thema beschreven als dat de veilige ouder en het kind (ook) fysiek steun bij elkaar zoeken en het kind zich de moeder voor haar moeder voelt: “Anna legt haar hand op mama’s schouder. Ze voelt zich of zij de moeder is en mama het kind” (Kraijo & Hildebrandt, 2014, p.24).

Tot slot komt het thema *patronen* in drie boeken terug, in totaal vier keer. In een boek over kindermishandeling komen twee patronen terug als het bang zijn iets verkeerd te doen en weer geslagen worden, en het voor een langere tijd op een bepaalde manier op elkaar reageren: “Het was niet altijd makkelijk om aardig tegen elkaar te zijn, want ze waren al heel lang gewend boos tegen elkaar te doen” (Delfos, 2017, p.37). In een boek over partnergeweld en het boek over kindermishandeling en partnergeweld wordt er eenmaal een patroon weergegeven, als hetgeen dat voorvalt aan het geweld: als haar vader drank op had dan..., hij dronk veel en zijn handen hingen op die momenten wel erg los.

Steun van het netwerk

In deze categorie is middels de codeereenheden (1.) emotionele steun, (2.) praktische hulp en (3.) overige steun bekeken welke steun kinderen die geweld meemaken ervaren, en van wie.

Steun is in totaal negen keer gecodeerd, in vijf verschillende boeken. Het thema *emotionele steun* is vijf keer gecodeerd, driemaal in een boek over kindermishandeling en tweemaal in het boek over kindermishandeling en partnergeweld. In beide boeken komt naar voren dat het kind emotionele steun ontvangt en zoekt. Het kind dat kindermishandeling meemaakt ontvangt en zoekt steun van/bij oma, en het kind dat kindermishandeling en partnergeweld meemaakt ontvangt en zoekt steun van/bijzijn (overleden) vader. Daarnaast krijgt het kind dat kindermishandeling meemaakt ook een keer emotionele steun door zijn oma aangeboden: “Oma loopt naar de gang en ziet Luuk snikkend op de trap zitten. ‘Wil je me vertellen waarom je zo droevig bent Luuk?’” (Lammertink, 2019, p.14).

In vier boeken krijgt een kind *praktische hulp*: in twee boeken over kindermishandeling, in één boek over partnergeweld en in het boek over kindermishandeling en partnergeweld. Het thema komt in elk boek één keer terug. In de boeken over kindermishandeling krijgen de kinderen hulp in de vorm van bij oma mogen logeren, en met een leeftijdgenoot mee weg mogen gaan. In het boek ‘Een huis ver van huis’ helpt een leeftijdgenoot Sara weg te gaan van huis: “‘Ik kan hier niet meer zijn. Op Schier zoekt niemand mij. Mag ik mee?’.. Kaai steekt zijn hand uit” (Kuyper, 2007, p.43). In het boek over partnergeweld krijgt het kind hulp van een klasgenoot doordat hij haar een veilige omgeving aanbiedt. In het boek over kindermishandeling en partnergeweld mag het kind bij een klasgenoot logeren.

In twee boeken, een boek over kindermishandeling en een boek over partnergeweld, is het thema *overige steun* een keer gecodeerd. Het is onduidelijk welke soort steun dit betreft.

De weergave van de steun kan worden samengevat als dat oma het kind een verdriettekening laat maken en een kind voorstelt oma te bellen.

Geheimhouding

De vraag die in deze categorie centraal staat is (1.) hoe kinderen het geweld geheimhouden en (2.) met welke redenering.

Geheimhouding is in totaal negen keer gecodeerd, in drie verschillende boeken. In twee boeken wordt beschreven *hoe de kinderen het geweld geheimhouden*. Dit is in een boek over kindermishandeling één keer gecodeerd en wordt beschreven als het afleiden van de aandacht: “Hij is een beetje geschrokken dat oma iets aan hem merkt. ‘Kijk daar is Renée’, zegt hij snel” (Lammertink, 2019, p.8). In het boek over kindermishandeling en partnergeweld wordt twee keer beschreven hoe het kind het geweld geheim houdt: hij geeft ontwijkende antwoorden en knikt instemmend wanneer zijn moeder liegt.

De redenering van het geheimhouden van het geweld is in drie boeken gecodeerd, in totaal zes keer. In een boek over kindermishandeling komt de redenering één keer naar voren, als het niets mogen vertellen van ouders. In een boek over partnergeweld komt twee keer een redenering terug, als dat het niemand wat aangaat en de ander het niet zou begrijpen. Het niet zullen begrijpen komt bijvoorbeeld naar voren als: “Tom is aardig, maar toch kan ze hem niets vertellen. Hij zou het niet begrijpen” (Kraijo & Hildebrandt, 2014, p.18). In het boek over kindermishandeling en partnergeweld worden er tot slot drie redeneringen gegeven: moeder zou het niet leuk vinden als het bekend wordt, moeder geeft ontwijkende antwoorden (mogelijk voorbeeld voor het kind) en het kind voelt zich groot genoeg om een geheim te bewaren.

Disclosure

In deze categorie wordt middels de codeereenheden (1.) manier waarop, (2.) acties en (3.) reacties onderzocht wat de kinderen tijdens het proces van disclosure ervaren.

De categorie disclosure is in totaal 21 keer gecodeerd, en komt in vijf boeken terug. De *manier waarop* de disclosure plaatsvindt is in elk van de vijf boeken een keer gecodeerd. In kinderboeken over kindermishandeling zijn de manieren van disclosure over verdriettekening vertellen aan oma en vertellen na een vraag van een leeftijdsgenoot. In het boek over kindermishandeling en partnergeweld is de manier een woordenstroom van het kind nadat de juf hem haar hulp aanbiedt. In een kinderboek over partnergeweld is de manier van disclosure een woordenstroom na een opmerking van de vader van een klasgenoot. In een ander boek over

partnergeweld, het boek ‘Ukkepek’ (Dumoulin & van Vliet, 2022) volgt er op het bekend worden van het geweld een uithuisplaatsing, maar is het onbekend hoe het geweld bekend is geworden.

Om deze reden is de *reactie van de omgeving* op disclosure ook niet in de vijf boeken gecodeerd, maar in vier boeken. De reacties van de omgeving op disclosure is in totaal zeven keer gecodeerd. In boeken over kindermishandeling is de reactie van de omgeving drie keer gecodeerd. Een oma en leeftijdsgenoot reageren met het bevestigen dat geweld niet mag, en oma geeft aan dat ze het begrijpt. In het boek over partnergeweld is de reactie eveneens drie keer gecodeerd. Het slachtoffer (moeder) schrikt wanneer het kind iets vertelt, de vader van een klasgenoot vertelt dat hij het begrijpt en wil de politie inschakelen, en de geweldpleger geeft aan dat hij het niemand kwalijk neemt. In het boek over kindermishandeling en partnergeweld vraagt moeder om vergiffenis voor het onvoldoende beschermen: “Ik moet jou vragen of je me kan vergeven. Ik ben het die jou moet beschermen” (Descamps, 2007, p.28).

De *acties* die uit het bekendmaken voortkomen zijn in alle vijf de boeken met disclosure gecodeerd, in totaal negen keer. In één van de boeken over kindermishandeling wordt één actie op de bekendmaking beschreven, namelijk het uit logeren gaan bij opa en oma. In de twee boeken over partnergeweld zijn er drie acties gecodeerd, die samen te vatten zijn in het checken van de veiligheid door de vader van een klasgenoot, een leerstraf voor de geweldpleger en naar een pleeggezin gaan. In het boek over kindermishandeling en partnergeweld zijn er vier acties die op de bekendmaking volgen, namelijk een gesprek met de juf en directeur (kind en moeder), het verhaal doen bij de dokter (moeder), naar het politiebureau gaan (kind en moeder) en de geweldpleger uit huis zetten (moeder).

Een nieuw begin

In deze categorie staat de vraag centraal hoe kinderen de periode na het stoppen van het geweld ervaren. Dit wordt bekeken aan de hand van de codeereenheden (1.) gesteldheid en (2.) contact met ouders.

In alle zeven boeken wordt er over een nieuw begin geschreven. De categorie is in totaal 20 keer gecodeerd. In vijf boeken komt het thema gesteldheid naar voren, in totaal 11 keer. De *gesteldheid* komt in twee boeken over kindermishandeling naar voren, in totaal vijf keer. In beide boeken is de essentie dat de kinderen zich na het stoppen van het geweld fijner voelen, ze kunnen weer genieten, zijn weer optimistisch over de toekomst en worden gelukkiger. In twee boeken over partnergeweld is het thema gesteldheid eveneens vijf keer gecodeerd. De

gesteldheid wordt hier beschreven als het fijn vinden in het pleeggezin, verzorgd worden in het pleeggezin, weten dat ouders van het kind houden, minder alleen voelen, soms nog bang zijn dat anderen boos worden en terughoudend optimistisch zijn over een toekomst zonder geweld. Deze terughoudende optimisme wordt in het boek ‘Als je blaft’ beschreven, als: “Daar, dat is ons hok. Niet voor grote mensen. Dat blijft zo. Zeker weten.” (Boonen, 2019, p.24). Tot slot komt in het boek over kindermishandeling en partnergeweld nog naar voren dat het kind weer glimlachend in slaap valt.

In alle zeven boeken komt het *contact met ouders* na het stoppen van het geweld terug, in totaal tien keer. In de drie boeken over kindermishandeling is dit thema vijf keer gecodeerd. Het contact met ouders komt in de boeken terug als het blij zijn geworden van een leuk weekend met ouders, papa wordt weer meer de leuke lieve papa van vroeger, vader en moeder worden gelukkiger, kind leert gedrag af, en wegblijven van de geweldpleger. In het boek ‘Sanne’ komt onder andere naar voren: “Ze vonden het niet makkelijk om af te leren vervelend te doen, maar het lukte steeds beter” (Delfos, 2017, p.37). In de drie boeken over partnergeweld is het contact drie keer gecodeerd. Het contact komt in de boeken terug als dat de kinderen meer samen met het gezin doen, dat een kind een brief met de excuses van de geweldpleger leest en dat een kind haar ouders minder vaak ziet doordat zij nu in een pleeggezin woont. Tot slot komt het contact ook twee keer in het boek over kindermishandeling en partnergeweld naar voren. Het kind ervaart dat moeder meer vragen over zijn ervaringen stelt en moeder weer meer vreugde in haar stem heeft.

Gevoelens

In deze categorie bekijken we welke gevoelens kinderen in een huishouden met fysiek huiselijk geweld kunnen ervaren. In alle zeven boeken komen verschillende gevoelens naar voren. De categorie is in totaal 82 keer gecodeerd. De gevoelens komen in verschillende contexten voor. Een aantal gevoelens overlappen: in bepaalde situaties ervaart het kind verschillende gevoelens.

Verdrietig en bang

De gevoelens die het vaakst in de boeken terugkomen zijn verdrietig en bang. Het gevoel *verdrietig* is in alle boeken gecodeerd, in totaal 11 keer, en het gevoel *bang* in zes boeken, in totaal 12 keer. In boeken over kindermishandeling is het gevoel verdriet vier keer gecodeerd. Kinderen in deze boeken zijn verdrietig omdat zij: boosheid verwachten of ervaren,

zelf kattig zijn geweest, de boosheid niet eerlijk vinden of weg van huis zijn. Het gevoel verdrietig komt eveneens vier keer in boeken over partnergeweld terug, als dat de kinderen klaar zijn met de ruzie, niet willen dat de politie wordt gebeld, uit huis moeten of aan ouders denken (wonend in een pleeggezin). In het boek over kindermishandeling en partnergeweld is het gevoel drie keer gecodeerd. Het kind wordt verdrietig op het moment dat zijn moeder weer pijn wordt gedaan en hij over een gelukkige toekomst praat. Daarnaast voelt hij zich op een moment om van alles verdrietig: “Hij huilde om alles: om zijn vader, om die dronken man waar hij wel nooit verlost van zou worden, om zijn moeder die nu doodongelukkig in bed lag – te bang om hem te bevrijden – en ook omdat hij hier alleen in de kast zat” (Descamps, 2007, p.13).

Het gevoel *bang* is in twee boeken over kindermishandeling gecodeerd, in totaal vier keer. Het kind is bang.. dat er weer iets mis zal gaan, wanneer de geweldpleger weer boos is, wanneer hij denkt dat iemand weer boos gaat worden en op het moment dat hij niet over het geweld mag vertellen. In het boek ‘Sanne’ heeft de angst van het kind ook invloed op haar functioneren en activiteiten. Dit komt onder andere in de volgende tekst naar voren: “s Ochtend wanneer ze wakker werd was het eerste wat ze deed naar buiten kijken.. Op de schommel kan lekker niets misgaan. Maar als het regende moest ze binnenblijven, dan was Sanne bang dat er weer iets zou gebeuren” (Delfos, 2017, p.21). In de boeken over partnergeweld is het gevoel bang zeven keer gecodeerd. Het kind is bang wanneer: hij/zij denkt dat iemand weer boos gaat worden, zij de geweldpleger aan hoort komen, zij uit huis moet, de dronken geweldpleger wakker zou worden gebeld, moeder wordt geslagen en er ruzie tussen ouders is. Tot slot is ook het kind in het boek over kindermishandeling en partnergeweld bang op het moment dat hij denkt de geweldpleger aan te horen komen.

Onrust en blij

De gevoelens die als tweede het vaakst in de boeken naar voren komen zijn onrust en blij. Beide zijn in totaal zeven keer gecodeerd. Het gevoel *onrust* komt in vijf boeken terug. Het gevoel komt in één boek over kindermishandeling naar voren en is hierin twee keer gecodeerd. Het gevoel wordt beschreven als dat het kind zich niet blij voelt en op dat moment aan andere dingen denkt, en spanning voelt bij het maken van een verdriettekening. Het gevoel komt daarnaast in alle drie boeken over partnergeweld naar voren, in elk boek één keer. De onrust komt in deze boeken naar voren als het overwegen of de kinderen de schuldigen zijn, zich ziek voelen en altijd moeten opletten. In het boek over kindermishandeling en partnergeweld is de onrust twee keer gecodeerd. Het kind is onrustig wanneer hij tot moeder

door wil dringen en voelt zich nerveus wanneer hij weer terug naar huis gaat na het proces van disclosure.

Het gevoel *blij* komt daarnaast in vier boeken naar voren. In twee boeken over kindermishandeling is het gevoel blij gecodeerd, in totaal vijf keer. Dit gevoel komt naar voren in: het glimlachend over school vertellen, lekker bij opa en oma eten, een uitje hebben: zwemmen, en blij zijn over een leuk weekend met ouders. Dit zijn blijge gevoelens op het moment dat er nog geweld in het huishouden speelt. Wanneer er geen geweld meer speelt is het kind blij op het moment dat hij zijn ouders weer ziet. In een boek over partnergeweld en het boek over kindermishandeling en partnergeweld komt het gevoel blij één keer voor. Er is dan geen sprake meer van geweld in het huishouden. Een kind voelt zich in haar pleeggezin vaak blij en een ander kind is blij dat hij weer vreugde in zijn moeders stem hoort.

Onveilig, eenzaam en in de war

De gevoelens onveilig, eenzaam en in de war zijn eveneens in de boeken gecodeerd, elk vier keer. Het gevoel *onveilig* is in vier boeken gecodeerd. Het is in twee boeken over kindermishandeling gecodeerd en wordt hierin beschreven als: weg moeten en graag buiten spelen. In een boek over partnergeweld en het boek over kindermishandeling en partnergeweld komt het onveilige gevoel naar voren in het uit de kamer rennen en de voelbare spanning. Het gevoel *eenzaam* is in vier boeken gecodeerd. Het komt in één boek over kindermishandeling naar voren gekomen, als ‘alleen voelen’. Het komt daarnaast in twee boeken over partnergeweld terug, met de vraag waarom niemand helpt en dat het kind zich ietsiepietsie minder alleen voelt. In het boek over kindermishandeling en partnergeweld heeft het kind een eenzame traan bij het denken aan zijn (overleden) vader. Daarnaast is het gevoel *in de war* in drie boeken gecodeerd, in één boek over kindermishandeling en in twee boeken over partnergeweld. Bij kindermishandeling komt het gevoel naar voren als het niet begrijpen van de ruzie. In de andere twee boeken komt het naar voren als de situatie zelf niet snappen, in de war zijn bij het knuffelen van vader en niet snappen waarom ze weg moet. Het gevoel in de war komt bijvoorbeeld in het boek ‘Vlucht’ naar voren, als: “Hij zou het niet begrijpen. Ze snapt het zelf niet eens!” (Kraijo & Hildebrandt, 2014, p.18).

Schaamte, druk en hoopvol

De gevoelens schaamte, druk en hoopvol zijn elk drie keer gecodeerd. Het gevoel *schaamte* komt in één boek over kindermishandeling naar voren, als schaamte voelen bij vertellen over geweld. In het boek over kindermishandeling en partnergeweld komt het naar

voren als het schamen voor het liegen van moeder en het schamen voor (de toedracht van) het blauwe oog. Het gevoel *druk* heeft daarnaast betrekking op het geheimhouden van het geweld. In drie boeken, met elk een ander thema (kindermishandeling/ partnergeweld/ kindermishandeling en partnergeweld) is er een gevoel van druk af te leiden uit gedragingen en uitspraken van het kind tijdens het proces van disclosure. Dit is af te leiden uit het hard met het hoofd schudden omdat hij niks mag vertellen, een woordenstroom na te lang gezwegen en sorry zeggen tegen het mede-slachtoffer (moeder) na disclosure. Het gevoel *hoopvol* komt daarnaast in drie boeken over kindermishandeling naar voren, als goede moed hebben dat het morgen een goede dag wordt, denken dat hij vast snel weer thuis kan wonen en hopen dat de agent haar ziet.

Bezorgd, geschrokken, kwaad, machteloos, triest, wanhopig, ongelukkig en gelukkig

De gevoelens bezorgd, geschrokken, kwaad, machteloos, triest, wanhopig, ongelukkig en gelukkig zijn elk twee keer, in twee verschillende boeken gecodeerd. Het gevoel *bezorgd* komt terug in het niet willen dat vader opgepakt wordt en het bezorgd zijn om de verwondingen van moeder, bij partnergeweld. Het gevoel *geschrokken* komt voor bij kindermishandeling. Een kind is geschrokken dat zijn oma iets aan hem merkt, en een kind schrikt wanneer zij door haar moeder wordt geslagen: “Sanne hield meteen op met lachen en voelde aan haar wang...Ze kneep haar lippen op elkaar en deed haar ogen wijd open” (Delfos, 2017, p.11). In een ander boek wordt het kind kwaad nadat zij geslagen is: “‘Dat mag niet!’ gilt Sara. ‘Rotmam! Ik ga hier weg..’” (Kuyper, 2007, p.8). Daarnaast komt het gevoel *kwaad* ook in een boek over partnergeweld naar voren: het kind is kwaad over het bestaan van het geweld tussen ouders. Het gevoel *machteloos* komt daarnaast ook in twee boeken over partnergeweld naar voren. In beide boeken lijkt het kind zich machteloos te voelen op het moment dat zijn/haar moeder geslagen wordt: het kind denkt ‘iemand moet iets doen’ en Thomas wenste dat hij groter was. Het gevoel *triest* komt daarnaast in twee boeken een keer terug, één over kindermishandeling en één over partnergeweld. De weergave van dit gevoel zijn de uitspraken niet meer willen en nat en koud vanbinnen voelen. Ook het gevoel *wanhopig* komt in een boek over kindermishandeling en een boek over partnergeweld terug. Het wanhopige gevoel komt terug in de gedachte het niet goed kunnen doen en dat de politie vragen zal stellen. Het gevoel *ongelukkig* komt daarnaast in een boek over kindermishandeling en het boek over kindermishandeling en partnergeweld terug, als dat de kinderen ongelukkig zijn in de situatie waarin zij zitten. Het gevoel *gelukkig* komt tot slot in een boek over kindermishandeling en een

boek over partnergeweld naar voren, nadat het geweld is gestopt. De weergave van dit gevoel is gelukkiger worden door minder boosheid en de situatie zoals het nu is fijn vinden.

Onverschillig en overweldigd

De gevoelens onverschillig en overweldigd zijn elk twee keer gecodeerd, beide enkel in één boek over partnergeweld. Het gevoel *onverschillig* komt in het boek ‘Als je blaft’ terug, als dat het de kinderen niet meer kan schelen of ze zichzelf pijn doen, of hun ouders weer boos gaan worden (Boonen, 2019). Het gevoel *overweldigd* komt daarnaast in ‘Vlucht’ (Kraijo & Hildebrandt, 2014) naar voren. Het kind kan na het lachen niet meer stoppen met huilen en kan haar tranen niet stoppen na haar bekendmaking.

Ontheemd, onwaardig, opgelucht, beu zijn

Gevoelens die één keer gecodeerd zijn, zijn ontheemd, onwaardig, opgelucht en beu zijn. De gevoelens *ontheemd* en *onwaardig* komen samen in het boek ‘Een huis ver van huis’ (Kuyper, 2007) naar voren (over kindermishandeling). Het kind heeft het gevoel of kan ze nergens heen (p.12) en denkt: “Zie je wel. Ik ben er niet. Ik ben nergens. Precies waar ik wil zijn” (p.14). Het gevoel *opgelucht* komt daarnaast in het boek ‘Grote mensen mogen ook niet slaan’ (over kindermishandeling) terug, als: “Hij is opgelucht dat hij oma nu alles verteld heeft” (Lammertink, 2019, p.23). Tot slot is het gevoel *beu zijn* eenmaal gecodeerd, in een boek over partnergeweld. De kinderen in het boek ‘Als je blaft’ zijn het zeuren en de valse beloftes dat het geweld zal stoppen beu (Boonen, 2019, p.1-4).

Conclusie

Dit onderzoek analyseert de mogelijkheid tot identificatie en het kunnen verkennen van de eigen ervaringen en gevoelens, in kinderboeken met het thema fysiek huiselijk geweld voor kinderen van vijf tot negen jaar. Hiervoor zijn de mogelijke ervaringen en gevoelens van kinderen bij fysiek huiselijk geweld (fysieke kindermishandeling en fysiek partnergeweld) geïdentificeerd in de literatuur en onderzocht in zeven kinderboeken. Er is gekeken naar de mate waarin de mogelijke ervaringen en gevoelens in de kinderboeken naar voren komen, en op welke manier. De ervaringen die onderzocht zijn, zijn: reactie op geweld, activiteiten en relaties, relaties binnen het huishouden, steun van het netwerk, geheimhouding, disclosure en een nieuw begin. De gevoelens zijn breed, zonder focus, onderzocht.

De ervaringen en gevoelens komen op verschillende manieren in de geanalyseerde kinderboeken naar voren. In twee van de zeven boeken komen alle ervaringen die onderzocht zijn (op thema-niveau) terug. In de rest van de boeken worden meer dan de helft van de onderzochte ervaringen behandeld. Wat echter opvalt is dat één boek erg weinig variatie in ervaringen beschrijft, er worden weinig thema's behandeld. De onderzochte gevoelens (op thema-niveau) komen daarnaast bijna allemaal zowel bij fysieke kindermishandeling als bij fysiek partnergeweld voor. Het valt op dat het boek dat weinig variatie in ervaringen beschrijft ook de minste gevoelens weergeeft. Toch worden er in dit boek nog wel zeven gevoelens beschreven, te weten eenzaam, hoopvol, kwaad, ontheemd, onwaardig, triest en verdrietig.

Wat hiernaast in de vergelijking tussen boeken over fysieke kindermishandeling en fysiek partnergeweld opvalt is dat beide soorten boeken globaal gezien ongeveer in gelijke mate de ervaringen en gevoelens (op thema-niveau) behandelen. Kleine verschillen zitten in de ervaringen 'activiteiten en relaties' en 'steun'. In kinderboeken over fysieke kindermishandeling worden meer aspecten van steun en activiteiten en relaties belicht, dan in kinderboeken over fysiek partnergeweld.

Wanneer we de ervaringen en gevoelens nader bekijken zien we op het niveau van de codeereenheden gelijkenissen en nuances tussen fysieke kindermishandeling en partnergeweld.

Zo is in beide soort boeken een veelvoorkomende reactie op het geweld zich fysiek terugtrekken. Ook laten meerdere kinderboeken gericht op partnergeweld zien dat kinderen hun ouder voor het partnergeweld willen beschermen. Het beschermen is een veelvoorkomend thema dat in de boeken zowel bij fysieke kindermishandeling als fysiek partnergeweld naar voren komt. Het beschermen blijkt ook een samenhang te hebben met het thema wisselwerking: in twee boeken beschermt een ouder het kind tegen de geweldpleger, waarna de geweldpleger

zich gewelddadig tegenover deze andere ouder opstelt.

In boeken over fysiek partnergeweld komt daarnaast vaker een perspectief van het kind op de geweldpleger naar voren dan in boeken over fysieke kindermishandeling. De verschillende perspectieven van kinderen zijn te herleiden naar een overkoepelde zienswijze: In de kinderboeken lijkt het kind de geweldpleger niet alleen maar als ‘slecht’ te ervaren.

Daarnaast komt met name in de boeken over fysieke kindermishandeling de invloed van het geweld op de relaties die kinderen hebben terug. Dit thema komt hier meer aan bod dan in boeken over fysiek partnergeweld. Bij fysieke kindermishandeling komt daarnaast meer steun van het netwerk naar voren, dan bij fysiek partnergeweld. In sommige gevallen is de steun van het netwerk er vóór disclosure, en in sommige gevallen erna.

Het geweld wordt door kinderen vaak (eerst) geheimgehouden, zowel bij fysieke kindermishandeling als fysiek partnergeweld. De reden is in veel gevallen dat kinderen het geweld van hun ouders geheim moeten houden. Het thema is in totaal echter maar een paar keer gecodeerd. In meer dan de helft van de boeken wordt er weinig aandacht besteed aan het geheimhouden van het geweld. Het bekendmaken van het geweld gebeurt zowel bij fysieke kindermishandeling als fysiek partnergeweld nadat er door het netwerk vragen worden gesteld. Er worden verschillende acties (zoals een gesprek met school, naar de politie gaan en de geweldpleger uit huis zetten) als reactie op de bekendmaking belicht, met name in het boek over fysieke kindermishandeling en fysiek partnergeweld.

In bijna alle boeken komen de gevoelens bang en verdrietig veelvuldig en in verschillende contexten naar voren. De rode draad door de verhalen is dat het kind vaak bang is voor het ontstaan van een gewelddadige situatie. De angst van kinderen heeft in sommige gevallen invloed op hun functioneren en activiteiten die zij ondernemen. Zo kan het kind extra zijn best doen of het spelen in de buurt van de geweldpleger vermijden, om het ontstaan van geweld proberen te voorkomen. Het verdriet komt in verschillende contexten naar voren, maar overkoepelend is het kind vaak verdrietig over het feit dat het geweld er is en hij/zij een fijne veilige omgeving mist. Het gevoel blij komt daarnaast met name in boeken over fysieke kindermishandeling naar voren. De blijge gevoelens van het kind kunnen er zowel zijn op geweld-vrije momenten wanneer er nog geweld in het huishouden speelt, als op momenten wanneer het geweld gestopt is.

Wat geconcludeerd kan worden is dat de geanalyseerde boeken veel variatie in ervaringen en gevoelens beschrijven, waardoor er voor kinderen veel mogelijkheden tot

identificatie zijn. De ervaringen en gevoelens worden in boeken over fysieke kindermishandeling en in boeken over fysiek partnergeweld ongeveer in dezelfde mate behandeld, met enkel een klein verschil op de gebieden steun en activiteiten en relaties. De beschrijving van de ervaringen en gevoelens in boeken over fysieke kindermishandeling en in boeken over fysiek partnergeweld vertoont zowel gemeenschappelijke elementen als nuances. Kritische noten zijn dat één boek over fysieke kindermishandeling achterblijft in (met name) de weergave van verschillende ervaringen, en dat het thema geheimhouding weinig in de boeken terugkomt.

Discussie

De ervaringen en gevoelens van kinderen die slachtoffer zijn van fysieke kindermishandeling worden in onderzoeken onderbelicht. Enkel het onderwerp disclosure van kindermishandeling wordt in meerdere onderzoeken onderzocht (Thulin et al., 2019; Allnock & Miller, 2013; Linell, 2015). Dit is een groot contrast met kinderboeken over fysieke kindermishandeling. Deze boeken behandelen veel verschillende ervaringen en gevoelens van kinderen die slachtoffer zijn van fysieke kindermishandeling.

De ervaringen en gevoelens omtrent disclosure in de kinderboeken kunnen vergeleken worden met die in de wetenschappelijke literatuur. Uit onderzoek blijkt dat het bekendmaken van het geweld lastig is voor kinderen die slachtoffer zijn van (fysieke) kindermishandeling (Thulin et al., 2019) of partnergeweld ervaren (Arai et al., 2019), en dat wanneer zij het geweld bekendmaken dit vaak bij iemand uit het eigen netwerk is (Thulin et al., 2019; Mullender et al., 2002). Dit komt overeen met de kinderboeken: kinderen maken het geweld niet direct bekend en wanneer zij dit wel doen is dit bij iemand uit het eigen netwerk, zoals oma of de juf. Een opvallend verschil is de vereiste mate van bekendmakingen voordat er actie wordt ondernomen. Uit onderzoek van Linell (2017) blijkt dat kinderen die slachtoffer zijn van kindermishandeling of partnergeweld soms meerdere keren bekendmakingen moeten doen voordat er actie wordt ondernomen, maar in de kinderboeken wordt er na één bekendmaking al actie ondernomen. Dit kan er mogelijk toe bijdragen dat niet alle kinderen zich in het proces van disclosure zoals beschreven in de kinderboeken kunnen herkennen.

In de wetenschappelijke literatuur wordt er bij het onderzoeken van het proces van disclosure ook aandacht besteed aan het geheimhouden van het geweld. Uit onderzoek blijkt dat veel kinderen angstig zijn voor de gevolgen van het bekendmaken (Stanley et al, 2012; Allnock & Miller, 2013) en zij vrezen voor een toename van de onveiligheid binnen het gezin (Överlien, 2013; Allnock & Miller, 2013). In de kinderboeken komt dit minder duidelijk naar voren. Hoewel er in een paar boeken een aantal redenen voor het geheimhouden van het geweld naar voren komen, is het geheimhouden van het geweld niet in alle boeken een expliciet thema. Er wordt weinig tekst aan dit aspect gewijd en daardoor biedt dit thema mogelijk minder mogelijkheden tot identificatie.

De steun van het netwerk is een thema dat in een aantal kinderboeken voorkomt, met name bij fysieke kindermishandeling. Hoewel we zien dat een aantal kinderen in de boeken steun ontvangen (soms voordat disclosure heeft plaatsgevonden en soms erna) zien we ook dat kinderen soms niemand hebben. Dit is in lijn met wat de theorie beschrijft. Volgens Allnock en

Miller (2013) hebben kinderen die slachtoffer zijn van fysieke kindermishandeling vaak niemand om naartoe te gaan en beschrijven zij gevoelens van isolatie.

In de wetenschappelijke literatuur wordt genoemd dat het geweld in het huishouden invloed heeft op de activiteiten en relaties van kinderen. Kinderen die partnergeweld ervaren noemen onder meer dat zij weinig contact met leeftijdsgenoten hebben en problemen op school kunnen ervaren (Buckley et al., 2007). De invloed van geweld op kinderen die slachtoffer zijn van fysieke kindermishandeling is weinig beschreven. In de kinderboeken komen bij kinderen die slachtoffer zijn van fysieke kindermishandeling wel beperkingen in de activiteiten en relaties naar voren, zelfs meer dan bij fysiek partnergeweld. Het lijkt erop dat ook zij beperkingen op het gebied van activiteiten en relaties ervaren.

De complexiteit van relaties binnen huishoudens met geweld wordt zowel in de wetenschappelijke literatuur als in kinderboeken duidelijk. De literatuur en de kinderboeken behandelen verschillende thema's, waarbij er zowel sprake is van 'unieke' als overlappende onderwerpen. Overlappend is dat de kinderen zichzelf de schuld van het geweld kunnen geven, dat zij de geweldpleger zowel negatief als positief beschrijven en dat zij een ouderrol kunnen aannemen ten opzichte van een ouder die mishandeld wordt (Herman, 2015; Peled, 2000). Dit komt zowel in de wetenschappelijke literatuur als in kinderboeken naar voren. De complexiteit van de relaties suggereert dat het aanvaardbaar is dat er hiernaast ook unieke onderwerpen aan bod komen.

De mogelijke reacties op het geweld zijn door Georgsson, Almqvist en Broberg (2011) onderzocht en beschreven. Volgens hen kunnen er vier mogelijke reacties van kinderen op partnergeweld onderscheiden worden, namelijk: weg duiken, onderbreken, een poging doen om deel te nemen (en hierin belemmerd worden) en toekijken. In de kinderboeken komen de reacties onderbreken en een poging doen om deel te nemen niet terug. Wat meer naar voren komt is de reactie beschermen in de vorm van het inroepen van hulp van een ander. Het verdient overweging om te onderzoeken of deze vorm van beschermen ook één van de mogelijke reacties van kinderen op partnergeweld is. Hetzelfde geldt voor de mogelijke reacties van kinderen op fysieke kindermishandeling. In de kinderboeken kunnen de reacties van de kinderen omschreven worden als zich fysiek terugtrekken, verstijven en ondergaan, maar de reacties van deze kinderen zijn nog niet wetenschappelijk onderzocht. Een begrip hiervan kan mogelijk leiden tot meer identificatiemogelijkheden in de kinderboeken.

Tot slot zijn de gevoelens die in de wetenschappelijke literatuur en in de kinderboeken naar voren komen te vergelijken. Wat opvalt is dat de kinderboeken meer gevoelens bespreken dan dat er in de wetenschappelijke literatuur naar voren komen. Zo belicht de

wetenschappelijke literatuur voornamelijk negatieve gevoelens, terwijl de kinderen in de kinderboeken ook momenten van vreugde laten zien, bijvoorbeeld wanneer ze een activiteit ondernemen of thuiskomen van school. Tegelijkertijd bespreken de kinderboeken niet alle gevoelens die in de wetenschappelijke literatuur naar voren komen. Ook hierbij suggereert de complexiteit en veelvoudigheid van gevoelens dat deze diversiteit aanvaardbaar is, mits er ook voldoende overlap is met de uitkomsten van wetenschappelijke literatuur. Deze overlap is er, onder meer in het gevoel bang. Zowel in de wetenschappelijke theorie als in de kinderboeken is bang het meest genoemde gevoel door deze kinderen (Thulin et al., 2020; Arai et al., 2019). Meer gevoelens van kinderen die slachtoffer zijn van fysieke kindermishandeling die in de wetenschappelijke literatuur naar voren komen zijn gevoelens omtrent disclosure. Ook dit kent een overlap met de gevoelens die in de kinderboeken worden genoemd en de gevoelens die in de wetenschappelijke literatuur over partnergeweld naar voren komen. Gevoelens in situaties anders dan disclosure komen niet duidelijk in wetenschappelijk onderzoek terug. In de kinderboeken zijn de beschreven gevoelens van kinderen die slachtoffer zijn van kindermishandeling vergelijkbaar met de gevoelens van kinderen die partnergeweld ervaren. Het lijkt erop dat zij ongeveer dezelfde gevoelens kunnen ervaren. Onderzoek kan uitwijzen wat overeenkomsten en verschillen zijn, wat kan bijdragen aan verbetering van identificatiemogelijkheden in de kinderboeken.

De krachten en beperkingen van het onderzoek

Huidig onderzoek heeft middels het uitdiepen van zeven kinderboeken over fysiek huiselijk geweld veel inzicht gegeven in de manier waarop de ervaringen en gevoelens van de kinderen in boeken over fysiek huiselijk geweld naar voren komen. Dit is waardevolle data voor het begrip van identificatiemogelijkheden in deze boeken, en voor vervolgonderzoek. Een kracht hierbij is dat gedurende het proces het principe van dubbele codering is ingezet, om de objectiviteit van de bevindingen te versterken. De repliceerbaarheid van het onderzoek is verder verhoogd door het codeboek navolgbaar te maken, onder andere door met regels te werken. Zo is bijvoorbeeld de beperking van de overlap in een aantal codes van het codeboek onderbouwd, met als doel om met enige overlap in codes een diepere analyse van de kinderboeken te verkrijgen. Deze flexibiliteit om het onderzoek optimaal te kunnen benutten is eveneens een kracht van huidig onderzoek. Deze flexibiliteit komt eveneens terug in de keuzes die zijn gemaakt rondom het missen van wetenschappelijke literatuur over de ervaringen en gevoelens van kinderen die slachtoffer zijn van fysieke kindermishandeling.

Ondanks dat hier weinig over te vinden was, is het onderzoek doorgezet met de informatie en middelen die beschikbaar waren. Alle gemaakte keuzes in het onderzoek zijn navolgbaar gemaakt. De uitkomsten van het onderzoek zijn hierdoor eveneens transparant, wat de betrouwbaarheid van de resultaten onderbouwd. Het missen van specifieke wetenschappelijke literatuur beïnvloedt echter wel de volledigheid van het onderzoek en daarom wordt hier veel aandacht aan besteed in de discussie en aanbevelingen van het onderzoek

Een laatste beperking van het onderzoek is dat het aantal kinderboeken dat voor het onderzoek is ingezet gering is. De uitkomsten van huidig onderzoek zijn daardoor mogelijk nog onvoldoende generaliseerbaar. Het is aan te raden om ook boeken die niet via de openbare bibliotheek te verkrijgen zijn te analyseren. Naarmate het aantal geanalyseerde boeken toeneemt, wordt het duidelijker of er behoefte is aan verbeteringen in de boeken waardoor kinderen zich (beter) met het personage in het boek kunnen identificeren.

Aanbevelingen

Huidig onderzoek heeft waardevolle informatie opgeleverd voor vervolgonderzoek. Om nog een beter begrip te krijgen van de ervaringen en gevoelens van kinderen die fysiek huiselijk geweld hebben meegemaakt, is het belangrijk dat hier extra onderzoek naar wordt gedaan. Ten eerste kan er een literatuurstudie plaatsvinden, om grondig alle bestaande wetenschappelijke kennis en inzichten op dit gebied in kaart te brengen. Vervolgens kan praktijkonderzoek worden uitgevoerd om inzicht te krijgen in aspecten die nog niet bekend of begrepen zijn. Dit betekent dat er opnieuw informatie kan worden verzameld, zowel bij de kinderen zelf als bij hun naasten of professionals. Een zorgvuldige afweging van de praktijkonderzoeksmethode is hierbij essentieel. Het is belangrijk om te erkennen dat er bij de kinderen mogelijk sprake is van een trauma, dat alleen met een passende benadering kan worden onderzocht. Hiernaast is het nodig dat meer kinderboeken met het thema fysiek huiselijk geweld geanalyseerd worden, om een volledig beeld te krijgen van de ervaringen en gevoelens in kinderboeken met dit thema. Het codeboek uit huidig onderzoek kan hiervoor gebruikt en verbeterd worden. Het is waardevol om hieraan voorafgaand een literatuuronderzoek uit te voeren, omdat dit de mogelijkheid biedt om diepgaander naar de identificatiemogelijkheden in de kinderboeken te kijken. Daarnaast is het eveneens raadzaam om onderzoek te doen naar de vraag of kinderen zich werkelijk met (de weergave van) de ervaringen en gevoelens in kinderboeken kunnen identificeren, aangezien huidig onderzoek

geen definitief antwoord op deze vraag biedt. Onderzoek hiernaar biedt zicht op de mogelijkheid om van bibliotherapie te kunnen profiteren.

Een aanbeveling voor de praktijk is te onderzoeken of het integreren van kinderboeken over fysiek huiselijk geweld als een behandelingsvorm effectief kan zijn in het ondersteunen van kinderen bij het verwerken van hun traumatische ervaringen. Hoewel er al enige aanwijzingen van effectiviteit zijn, is het belangrijk om extra onderzoek te doen om de effectiviteit nauwkeuriger te beoordelen. Daarnaast is het voor de praktijk belangrijk om nieuwe boeken te blijven ontwikkelen gestoeld op nieuwe kennis en inzichten met betrekking tot kinderen die fysiek huiselijk geweld meemaken. Zo wordt gewaarborgd dat de boeken blijven aansluiten bij de behoeften van de kinderen.

Literatuurlijst

- Alderson, P. (2008). *Young children's rights : exploring beliefs, principles and practice* (2nd edition). London, Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Alink, L., Prevoo, M., Van Berkel, S., Linting, M., Klein Velderman, M., & Pannebakker, F. (2018). *NPM 2017: Nationale prevalentiestudie mishandeling van kinderen en jeugdigen*. Leiden: Universiteit Leiden en TNO.
- Allnock, D., & Miller, P. (2013). *No One Noticed: No One heard*. London: The NSPCC
- American Academy of Pediatrics, American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, & National Center for Child Traumatic Stress. (2008). Understanding the behavioral and emotional consequences of child abuse. *Pediatrics*, *122*(3), 667-673.
<https://doi.org/10.1542/peds.2008-1885>
- American Psychiatric Association (2001). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-IV-TR)*. (4th edition revised). Washington, DC: APA.
- Appel, A. E., & Holden, G. W. (1998). The co-occurrence of spouse and physical child abuse: A review and appraisal. *Journal of Family Psychology* *12*(4). 578–599.
<https://doi.org/10.1037/0893-3200.12.4.578>
- Arai, L., Shaw, A., Feder, G., Howarth, E., MacMillan, H., Moore, T. H. M., Stanley, N., & Gregory, A. (2021). Hope, Agency, and the Lived Experience of Violence: A Qualitative Systematic Review of Children's Perspectives on Domestic Violence and Abuse. *Trauma, Violence, & Abuse*, *22*(3), 427–438. <https://doi.org/10.1177/1524838019849582>
- Aymer, S. R. (2008). Adolescent males coping responses to domestic violence: A qualitative study. *Children and Youth Services Review*, *30*(6). 654–664.
<https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2008.01.011>
- Bagshaw, D. (2007). Reshaping responses to children when parents are separating: Hearing children's voices in the transition. *Australian Social Work*, *60*(4), 450–465.
<https://doi.org/10.1080/03124070701671164>
- Berns, C. F. (2004). Bibliotherapy: Using books to help bereaved children. *OMEGA: Journal of Death & Dying*, *48* (4), 321–336. <https://doi.org/10.2190/361d-jhd8-rnjt-ryjv>

- Betzalel, N., & Shechtman, Z. (2010). Bibliotherapy treatment for children with adjustment difficulties: A comparison of affective and cognitive bibliotherapy. *Journal of Creativity in Mental Health*, 5(4), 426–439. <https://doi:10.1080/15401383.2010.527816>
- Bronfenbrenner, U. (1979) *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. Cambridge: Harvard University Press.
- Buckley, H., Holt, S., & Whelan, S. (2007). Listen to Me! Children's experiences of domestic violence. *Child Abuse Review*, 16(5), 296-310. <https://doi.org/10.1002/car.995>
- Callaghan, J. E. M., & Alexander, J. H. (2015). *Understanding agency and resistance strategies: Children's experiences of domestic violence report*. Northampton, UK: University of Northampton. <https://doi.org/10.13140/RG.2.1.2509.2324>
- Callaghan, J. E. M., Alexander, J. H., Sixsmith, J., & Fellin, L. C. (2016). Children's experiences of domestic violence and abuse: Siblings' accounts of relational coping. *Clinical Child Psychology & Psychiatry*, 21(4), 649–668. <https://doi.org/10.1177/1359104515620250>
- Callaghan, J. E. M., Alexander, J. H., Sixsmith, J., & Fellin, L. C. (2018). Beyond "Witnessing": Children's Experiences of Coercive Control in Domestic Violence and Abuse. *Journal of interpersonal violence*, 33(10), 1551-1581. <https://doi.org/10.1177/0886260515618946>.
- Cater, Å. K. (2007). Children's meaning-conciliation of their fathers' violence related to fathers and violence in general. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology & Crime Prevention*, 8(1), 41–55. <https://doi.org/10.1080/14043850701289538>
- Cordón, I. M., Pipe, M. E., Sayfan, L., Melinder, A., & Goodman, G. S. (2004). Memory for traumatic experiences in early childhood. *Developmental Review*, 24(1), 101-132. <https://doi.org/10.1016/j.dr.2003.09.003>
- Dallos, R., & Vetere, A. (2012). Systems theory, family attachments and processes of triangulation: Does the concept of triangulation offer a useful bridge? *Journal of Family Therapy*, 34(2), 117-137. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6427.2011.00554.x>
- De Bibliotheek. (z.d.). *Jeugd en jongeren*. Geraadpleegd op 29 mei 2023, van <https://www.bibliotheekrijnenvenen.nl/jeugd-en-jongeren.html>

- De Vries, D., Brennan, Z., Lankin, M., Morse, R., Rix, B., & Beck, T. (2017). Healing With Books: A Literature Review of Bibliotherapy Used With Children and Youth Who Have Experienced Trauma. *Therapeutic Recreation Journal*, *51*(1), 48-74.
<https://doi.org/10.18666/TRJ-2017-V51-I1-7652>
- Duncan, M. K. W. (2010). Creating bibliotherapeutic libraries for pediatric patients and their families: Potential contributions of a cognitive theory of traumatic stress. *Journal of Pediatric Nursing*, *25*(1), 25–27. <https://doi.org/10.1016/j.pedn.2008.08.001>
- Fish, J. N., Baams, L., Stevenson Wojciak, & Russel, S. T. (2019). Are sexual minority youth overrepresented in foster care, child welfare, and out-of-home placement? Findings from nationally representative data. *Child Abuse & Neglect*, *89*, 203-211.
<https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2019.01.005>
- Flick, U. (2018). *An introduction to qualitative research*. SAGE.
- Fraser, J. G., Lloyd, S., Murphy, R., Crowson, M., Zolotor, A. J., Coker-Schwimmer, E., & Viswanathan, M. (2013). A Comparative Effectiveness Review of Parenting and Trauma-Focused interventions for children exposed to maltreatment. *Journal of Developmental and Behavioral Pediatrics*, *34*(5), 353-368. <https://doi.org/10.1097/dbp.0b013e31828a7dfc>
- Georgios, K., & Nadezda, S. (2022). Bibliotherapy and possibilities of Intervention in Problems of Child Psychopathology. *International Journal of Social Science Research and Review*, *5*(2), 12-19. <https://doi.org/10.47814/ijssrr.v5i2.153>
- Georgsson, A., Almqvist, K., & Broberg, A. G. (2011). Naming the unmentionable: How children exposed to intimate partner violence articulate their experiences. *Journal of Family Violence*, *26*(2), 117–129. <https://doi.org/10.1007/s10896-010-9349-x>
- Gilbert, R., Widom, C. S., Browne, K. D., Fergusson, D. M., Webb, E., & Janson, S. (2009). Burden and consequences of child maltreatment in high-income countries. *The Lancet*, *373*(9657), 68–81. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(08\)61706-7](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(08)61706-7)
- Goddard, C. R., & Bedi, G. (2010). Intimate partner violence and child abuse: a child-centred perspective. *Child Abuse Review*, *19*(1), 5-20. <https://doi.org/10.1002/car.1084>
- Goodman-Brown, T. B., Edelstein, R. S., Goodman, G. S., Jones, D. P., & Gordon D. (2003). Why Children Tell: A model of children’s disclosure of sexual abuse. *Child Abuse & Neglect*, *27*(5), 525–540. [https://doi.org/10.1016/S0145-2134\(03\)00037-1](https://doi.org/10.1016/S0145-2134(03)00037-1)

- Grindler, M. C., Stratton, B. D., & McKenna, M. C. (1996). *The right book, the right time: Helping children cope*. Bosten, MA: Allyn & Bacon.
- Heath, M. A., Sheen, D., Leavy, D., Young, E., & Money, K. (2005). Bibliotherapy: A resource to facilitate emotional healing and growth. *School Psychology International*, *26*(5), 563–580. <https://doi.org/10.1177/0143034305060792>
- Herman, J. L. (2015). *Trauma and Recovery: The Aftermath of violence – from Domestic abuse to Political Terror*. Hachette UK. Geraadpleegd op 19 december 2023, van https://books.google.nl/books?id=TVw4DgAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=nl&source=gs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
- Herrenkohl, T. I., Sousa, C., Tajima, E. A., Herrenkohl, R. C., & Moylan, C. A. (2008). Intersection of child abuse and children's exposure to domestic violence. *Trauma, Violence, & Abuse*, *9*(2), 84-99. <https://doi.org/10.1177/1524838008314797>
- Howarth, E., Moore, T. H. M., Welton, N. J., Lewis, N., Stanley, N., MacMillan, H., Shaw, A., Hester, M., Bryden, P., & Feder, G. (2016). IMPROving Outcomes for Children Exposed to Domestic Violence (IMPROVE): An evidence synthesis. *Public Health Research*, *4*(10), 1–342. <https://doi.org/10.3310/phr04100>
- Howell, K., Barnes, S. E., Miller, L. E., & Graham-Bermann, S. A. (2016). Developmental variations in the impact of intimate partner violence exposure during childhood. *Journal of Injury Violence Research*, *8*(1), 43–57. <https://doi.org/10.5249/jivr.v8i1.663>
- Jensen, T. K., Gulbrandsen, W., Mossige, S., Reichelt, S., & Tjersland, O. A. (2005). Reporting possible sexual abuse: A qualitative study on children's perspectives and the context for disclosure. *Child Abuse & Neglect*, *29*(12), 1395–1413. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2005.07.004>
- Katz, C., Paddon, M. J., & Barnett, Z. (2016). Emotional language used by victims of alleged sexual abuse during forensic investigation. *Journal of Child Sexual Abuse*, *25*(3), 243–261. <https://doi.org/10.1080/10538712.2016.1137666>
- Keogh, A., & Slingsby, B. (2023). *CLINICAL OVERVIEW: Child Abuse and Neglect*. Clinical Key. Geraadpleegd op 17 juli 2023, van https://www-clinicalkey-com.proxy-ub.rug.nl/#!/content/derived_clinical_overview/76-s2.0-B9780323755733001906

- Kong, J., & Martire, L. M. (2019). Parental childhood maltreatment and the later-life relationship with parents. *Psychology and aging, 34*(7), 900-911.
<http://doi.org/10.1037/pag0000388>
- Lee, H., & Kim, E. (2023). Global prevalence of physical and psychological child abuse during COVID-19: A systematic review and meta-analysis. *Child Abuse & Neglect, 135*, 105984. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2022.105984>
- Linell, H. (2015). The process of disclosing child abuse: A study of Swedish social services protection in child abuse cases. *Child & Family Social Work, 22*(4), 11–19.
<https://doi.org/10.1111/cfs.12245>
- Linell, H. (2017). *Child protection through an abuse-focused lens: Adolescent victimization and Swedish social services responses* [Doctoral thesis]. Stockholm: Stockholm University.
- Lucas, C. V. & Soares, L. (2013). Bibliotherapy: A tool to promote children’s psychological well-being. *Journal of Poetry Therapy, 26*(3), 137–147.
<https://doi.org/10.1080/08893675.2013.823310>
- Machlin, L., Miller, A. B., Snyder, J., McLaughlin, K. A., & Sheridan, M. A. (2019). Differential associations of deprivation and threat with cognitive control and fear conditioning in early childhood. *Frontiers in Behavioral Neuroscience, 13*.
<https://doi.org/10.3389/fnbeh.2019.00080>
- McCulliss, D., & Chamberlain, D. (2013). Bibliotherapy for youth and adolescents: School-based application and research. *Journal of Poetry Therapy: The Interdisciplinary Journal of Practice, Theory, Research, and Education, 26*(1), 13–40.
<https://doi.org/10.1080/08893675.2013.764052>
- Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. (z.d.). *Huiselijk geweld: vormen van huiselijk geweld*. Geraadpleegd op 7 juli 2023, van <https://www.huiselijkgeweld.nl/dossiers>
- Mullender, A., Hague, G., Imam, U., Kelly, L., Malos, E., & Regan, L. (2002). *Children's perspectives of family violence*. London: SAGE Publications.
- Nadan, Y., Spilsbury, J. C., & Korbin, J. E. (2015). Culture and context in understanding child maltreatment: Contributions of intersectionality and neighborhood-based research. *Child Abuse & Neglect, 41*, 40-48. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2014.10.021>

National Child Traumatic Stress Network. (z.d.). *What Is a Traumatic Event?* Geraadpleegd op 22 mei 2023, van <https://www.nctsn.org/what-is-child-trauma/about-child-trauma>

Noble-Carr, D., Moore, T., & McArthur, M. (2020). Children's experiences and needs in relation to domestic and family violence: Findings from a meta-synthesis. *Child & Family Social Work, 25*(1), 182–191. <https://doi.org/10.1111/cfs.12645>

Överlien, C. (2013). The children of patriarchal terrorism. *Journal of Family Violence, 28*(3), 277–287. <https://doi.org/10.1007/s10896-013-9498-9>

Överlien, C. (2016). “Do you want to do some arm wrestling?”: Children’s strategies when experiencing domestic violence and the meaning of age. *Child & Family Social Work, 22*(2), 680–688. <https://doi.org/10.1111/cfs.12283>

Pardeck, J. T. (1994). Using Literature to help adolescents cope with problems. *Adolescence, 29*(4), 421-427.

Peled, E. (2000). The Parenting of Men who Abuse Women: Issues and Dilemmas. *The British Journal of Social Work, 30*(1), 25 –36. <https://doi.org/10.1093/bjsw/30.1.25>

Rijksoverheid. (z.d.-a). *Wat is kindermishandeling?* Geraadpleegd op 7 juli 2023, van <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/kindermishandeling/wat-kindermishandeling-is>

Rijksoverheid. (z.d.-b). *Wat is huiselijk geweld?* Geraadpleegd op 7 juli 2023, van <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/huiselijk-geweld/wat-huiselijk-geweld-is>

Schellingerhout, R., & Ramakers, C. (2017). *Scholierenonderzoek Kindermishandeling 2016*. Nijmegen: ITS, Radboud Universiteit Nijmegen.

Schreier, M. (2014). *Qualitative Content Analysis in Practice*. Londen: Sage.

Shechtman, Z. (2006). The contribution of bibliotherapy to the counseling of aggressive boys. *Psychotherapy Research, 16*(5), 631–636. <https://doi.org/10.1080/10503300600591312>

Shechtman, Z. (2010). *Treating child and adolescent aggression through bibliotherapy*. New York: Springer. <https://doi.org/10.1007/978-0-387-09745-9>

Stanley, N., Miller, P., & Richardson Foster, H. (2012). Engaging with children’s and parents perspectives on domestic violence. *Child & Family Social Work, 17*(2), 192–201. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2012.00832>

Stewart, P. E., & Ames, G. P. (2014). Using Culturally Affirming, Thematically Appropriate Bibliotherapy to Cope with Trauma. *Journal of Child & Adolescent Trauma*, 7(4), 227-236. <https://doi.org/10.1007/s40653-014-0028-6>

Swanston, J., Bowyer, L., & Vetere, A. (2014). Towards a richer understanding of school-age children's experiences of domestic violence: The voices of children and their mothers. *Clinical Child Psychology & Psychiatry*, 19(2), 184–201. <https://doi.org/10.1177/1359104513485082>

Ten Boom, A. & Wittebrood, K. (2019). *De prevalentie van huiselijk geweld en kindermishandeling in Nederland*. Den Haag: WODC, Ministerie van Veiligheid en Justitie.

Thulin, J., Cecilia Kjellgren, C., & Nilsson, D. (2020). Children's Disclosure of Physical Abuse - The Process of Disclosing and the Responses from Social Welfare Workers. *Child Care in Practice*, 23(3), 285–299. <https://doi.org/10.1080/13575279.2018.1555139>

Van Berkel, S. R., Prevoo, M. J. L., Linting, M., Pannebakker, F. D., & Alink, L. R. A. (2020). Prevalence of child maltreatment in the Netherlands: An update and cross-time comparison. *Child Abuse & Neglect*, 103, <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2020.104439>.

Van Eijkern, L., Downes, R., & Veenstra, R. (2018). *Slachtofferschap van huiselijk geweld: Prevalentieonderzoek naar de omvang, aard, relaties en gevolgen van slachtoffer- en plegerschap*. Den Haag: WODC, Ministerie van Veiligheid en Justitie.

Wheeler, K. (2007). Psychotherapeutic strategies for healing trauma. *Perspectives in Psychiatric Care*, 43(3), 132–141. <https://doi.org/10.1111/j.1744-6163.2007.00122.x>

Whitten, T., Tzoumakis, S., Green, M. J., & Dean, K. (2023). Global Prevalence of Childhood Exposure to Physical Violence within Domestic and Family Relationships in the General Population: A Systematic Review and Proportional Meta-Analysis. *Trauma, Violence, & Abuse*, 0(0). <https://doi.org/10.1177/15248380231179133>

WHO. (2012). *Understanding and addressing violence against women: Intimate partner violence*. World Health Organization.

WHO. (2017). *Child maltreatment*. Geraadpleegd op 7 juli 2023, van <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/child-maltreatment>

Wohl, A., & Kirschen, G. W. (2019). Reading the Child Within: How bibliotherapy can Help the Victim of Child Sexual Abuse. *Journal of Child Sexual Abuse*, 29(4), 490-498.
<https://doi.org/10.1080/10538712.2019.1630882>

Literatuurlijst kinderboeken

Boonen, S. (2019). *Als je blaft*. Pelckmans

Delfos, M. (2017). *Sanne*. Niño

Descamps, L. (2007). *Alleen in het donker*. Abimo

Dumoulin, A., & Van Vliet, M. (2022). *Ukkepuk gaat ergens anders wonen*. Dwaalkracht

Krajio, I., & Hildebrandt, V. (2014). *Vlucht*. De Vier Windstreken

Kuyper, H. (2007). *Een huis ver van huis*. Zwijsen Uitgeverij

Lammertink, I. (2019). *Grote mensen mogen ook niet slaan*. Clavis Uitgeverij

Bijlagen

Bijlage 1. Codeboek kinderboeken

Algemene regels: De codes van ervaringen en gevoelens mogen overlappen.

Coderingen van afbeeldingen worden *schuingedrukt* weergegeven.

Ervaringen

Reactie op geweld: Wat doet het kind in het moment van een gewelddadige situatie?

Theorie: Volgens Georgsson, Almqvist en Broberg (2011) kunnen er vier mogelijke reacties van kinderen op partnergeweld onderscheiden worden, namelijk: weg duiken, onderbreken, een poging doen om deel te nemen en toekijken. Het onderzoek van Arai et al. (2019) toont aan dat veel oudere kinderen de anderen in het huishouden proberen te beschermen, zoals moeders, broertjes en zusjes en dieren. Op basis hiervan zijn de codeeenheden toekijken en anderen beschermen ontstaan. De codeeenheden fysiek terugtrekken, verstijven, ondergaan en zich ervan afsluiten zijn op basis van inductie tot stand gekomen.

Regels: Wanneer er wordt gesproken over het fysiek weggaan uit de situatie dan valt dit onder fysiek terugtrekken. Dit kan zowel in gevallen van kindermishandeling als partnergeweld.

Verstijven en ondergaan zijn codeeenheden voor kindermishandeling. Toekijken, zich ervan afsluiten en anderen beschermen zijn codeeenheden voor partnergeweld.

Fysiek terugtrekken	Verstijven	Ondergaan	Toekijken	Zich ervan afsluiten	Anderen beschermen
Altijd opletten.. is er ergens ruzie? Moet er iemand huilen..? <i>Op bed gaan zitten</i>	Hield meteen op met lachen.. lippen op elkaar en ogen wijd open	Verder kwam hij niet.. klap sloeg hem tegen de grond.. sleurde hem door de gang	Ziet papa en mama vaak erge ruzie maken	Handen over oren en ogen stijf dicht	“Toe help haar”. Soms kan ze tot haar vader doordringen.. maar nu te dronken.
Onder het bed liggen				Deken over hoofd.. gauw gauw clowntjes	Papa.. Hij doet mama weer pijn.. Je moet iets doen
Onder de tafel duiken					

Rukt zich los.. met vier stappen is ze de kamer uit	komen jullie? Deur sluiten	Vader is binnen.. mama wordt geroepen.. Anna doet de deur op slot
--	-------------------------------------	--

Activiteiten en relaties: Wat is de invloed van het geweld op activiteiten en relaties (buiten het huishouden om) van het kind?

Theorie: Kinderen die slachtoffer zijn van kindermishandeling of partnergeweld beschrijven dat zij weinig contact met leeftijdsgenoten hebben doordat zij hen op afstand houden uit angst dat het geweld bekend wordt (Buckley et al., 2007; Allnock & Miller; 2013). Daarnaast kunnen deze kinderen problemen op school ervaren als zich slecht kunnen concentreren, afgeleid door zorgen of een gebrek aan slaap (Buckley et al., 2007). Op basis van deze theorie is de categorie activiteiten en relaties met de codeereenheden contacten en school tot stand gekomen. De codeereenheden activiteiten en taken zijn vanuit inductie ontstaan.

Contacten	School	Activiteiten	Taken
Oma en Renée snappen er niets van, waarom doet Luuk zo?	Fijn vandaag op school	Logeren bij opa en oma meestal fijn, maar nu niet blij	Speelt met stukjes maar puzzel leggen doet hij niet
Bang dat opa boos gaat worden	Slapen in de klas is niet normaal.. ouders bellen om je op te halen	Zwemmen gezellig.. nu boos	Wanneer Sanne er aan dacht haar schoenen weg te zetten gebeurde er wel weer iets anders
Opa en oma maken zich zorgen over Luuk, zo kennen ze hem niet	Juf zei tegen moeder dat Thomas ziek leek.. hij is in slaap gevallen	Vaak op kamer spelen	
Speelde steeds vaker alleen.. Kinderen in de buurt begrepen haar toch niet	Blauw oog.. juf keek hem onderzoekend aan.. hij antwoorde ontwijkend op vragen	Graag buiten spelen.. op de schommel kan lekker niets mis gaan	

Kan hem niets vertellen.. zou het niet begrijpen

Thomas kon zien dat juf het verhaal niet geloofde

Papa komt terug.
“Sorry.. Zullen we iets leuks doen?”..
“Nee”.

Luuk pakt de pop en begint haar te slaan.
“Stout kind!”.. “Jij zit ook nooit stil”.
Gooit de pop in de hoek. “Ik wil dit spel niet meer spelen!”.

Ze werd altijd blij van het droomspelen.. Poes sprong uit de wagen.. “Stoute poes”. Ze stampvoette.

Relaties binnen het huishouden: Hoe zien de relaties tussen de gezinsleden in een huishouden met geweld eruit? Hoe komen de thema’s beschermen, schuld, steun, patronen, wisselwerking (het op elkaar reageren m.b.t. geweld en de gevolgen van het geweld in de interactie) en kijk op de geweldpleger in de relaties naar voren?

Theorie: De relaties tussen kinderen en ouders in een huishouden met geweld zijn vaak complex. Er ontstaat een disfunctie in de ouder-kind relatie, waarbij kinderen in het geval van partnergeweld een ouderrol ten opzichte van een ouder kunnen aannemen (Kong & Martire, 2019; Arai et al., 2019). Om met het geweld om te kunnen gaan proberen kinderen vaak het beeld van een goede ouder te beschermen en geven zij zichzelf de schuld van het geweld (Herman, 2015). Volgens Peled (2000) beschrijven kinderen de geweldpleger van partnergeweld zowel in negatieve als positieve termen.

Op basis van de theorie is de categorie relaties binnen het huishouden tot stand gekomen, met de codeereenheden beschermen, schuld, steun en kijk op geweldpleger. De codeereenheden patronen en wisselwerking zijn op basis van inductie ontstaan.

Regels: Het gaat hier om interacties tussen de gezinsleden in het huishouden met geweld.

Wanneer een kind de schuld op zich neemt en daarmee iemand beschermt wordt de codeereenheid schuld toegekend.

Beschermen	Schuld	Kijk op de geweldpleger
Papa deed zijn vinger op zijn mond om Sanne duidelijk te maken dat ze stil moest zijn.. “Het is toch niet zo erg”.	“Misschien zijn wij te... druk”.	“Dat is de bliksem wanneer papa heel boos is”. “Maar meestal is papa heel lief” zegt hij er snel achteraan.
Anna slaat hij niet. Daarom moet ze mama beschermen.	Alsof papa het brullen en blaffen al vergeten is.. dat mag toch niet.	“Ze zijn toch ook lief, soms”.
Ze wil niet dat mama het weet. Mama heeft het al moeilijk genoeg.	Ze begreep wel dat mama boos op haar werd.	Ook al zeggen ze..”We houden van jullie, dat weten jullie toch?”. Zal wel
“Niet bellen. Ik wil niet dat papa wordt opgepakt”.	Als ik nou eens deed wat mama zei, zou het wel goed gaan.	
“Kom maar”. Het was zijn moeder die de kast open deed.	Is ze niet lief geweest?	Soms knuffelt papa wel met haar. Dat is fijn, maar Ukkepuk voelt zich dan ook in de war.
“Ik heb liever dat je mama helpt”	Hij was bang dat hij zich dan nog schuldiger zou voelen. Als hij...was er immers niets gebeurd.	Ze weet dat haar vader dan een heel ander mens is. Niet de vrolijke grappige papa .. Die dronkenman noemt ze nooit papa.
“Hij heeft niets gedaan” gilde moeder die Thomas wilde lostrekken.	Misschien kwam alles wel weer goed als Peter zou zeggen dat hij spijt had.	Papa hoort niet thuis in de cel. Als hij niet dronken is, is hij leuk en lief.
“Maar hij kan daar toch niet de hele nacht blijven”, probeerde zijn moeder opnieuw.		

Wisselwerking	Steun	Patronen
“Ik doe boos omdat jij mij slaat en niet aardig tegen mij bent”.	..ziet ze dat Mama ook huilt. Zo zitten ze dicht tegen elkaar aan, onder de lantaarnpaal.	Ze was bang dat ze iets verkeerd zou doen en weer klappen zou krijgen. Het leek wel of het steeds erger werd.
Sanne heeft gelijk. Sanne doet niet lief tegen mij maar ik doe ook niet tegen haar.		
Wat een lange gezichten trekken ze! <i>Ouders kijken boos naar elkaar..</i>	Anna legt haar hand op mama’s schouder. Ze voelt zich of zij de moeder is en mama het kind.	Het was niet altijd makkelijk om aardig tegen elkaar te zijn, want ze waren al heel

---

<p>”Sanne wat een rotzooi..”.. Boos draaide mama zich om.</p>	<p>Zijn moeder begon zachtjes mee te huilen en minutenlang klampten ze zich aan elkaar vast.</p>	<p>lang gewend boos tegen elkaar te doen.</p>
<p>Zo kregen papa en mama ruzie met elkaar om haar.</p>	<p>Zijn moeder begon zachtjes mee te huilen en minutenlang klampten ze zich aan elkaar vast.</p>	<p>Als haar vader drank op heeft.. is dan kwaad op iedereen, maar vooral op mama.</p>
<p>“Als jij je mond niet houdt kun je zelf een klap krijgen”.. .. Moeder droop af.</p>	<p>Aan de manier waarop zijn moeder zijn hand vastklemde, kon hij voelen hoe bang ze was.</p>	<p>..dronk Peter veel.. Zijn handen hingen op die momenten wel erg los.</p>
<p>‘Bemoei je er niet mee!’ riep Peter en sloeg haar midden in het gezicht.</p>	<p>Wanneer papa thuiskwam, liep Sanne altijd vrolijk naar hem toe. Papa maakte altijd grapjes.</p>	
<p>Ze dacht: eigenlijk ben ik niet boos op Sanne maar op Henk.</p>		
<p>“Ik ben toch niet boos op jullie!”. Nee? Zo voelt het wel.</p>		
<p>Vandaag zou hij extra zijn best doen. Hij wilde niet weer in de kast.</p>		

Steun van het netwerk: Ontvangt het kind steun van zijn of haar omgeving? Welke vorm van steun krijgen zij en door wie?

Theorie: Kinderen die slachtoffer zijn van kindermishandeling of partnergeweld beschrijven gevoelens van isolatie, mede doordat zij het gevoel hebben dat ze niemand hebben om naartoe te gaan (Bagshaw, 2007; Allnock & Miller, 2013). Deze kinderen hebben niet iemand die zij voldoende vertrouwen om hun verhaal mee te delen.

Op basis van deze theorie is de categorie steun van netwerk tot stand gekomen. De codeereenheden emotionele steun, praktische hulp en overige steun zijn op basis van inductie ontstaan.

Regels: Wanneer er wordt gesproken over hulp van een ander maar het niet duidelijk emotionele of praktische hulp betreft, spreken we van overige steun.

Bij de vormen van steun wordt ook meegenomen door wie de steun geboden wordt.

De codeereenheden mogen overlappen met de codeereenheden in de categorie ‘disclosure’.

Emotionele steun	Praktische hulp	Overige steun
..troost oma.. “Het is nooit de schuld van kinderen..”	“Dan blijf ik hier toch zo lang bij jullie?”.. “Opa en ik gaan er straks met mama en papa over praten”.	Oma bedenkt een plannetje om Luuk te helpen... Een verdriettekening. “Dat hielp me om er daarna over te praten”.
“Duren grotemensenzorgen lang?” vraagt Luuk zachtjes aan oma.	“Ik kan hier niet meer zijn. Op Schier zoekt niemand mij. Mag ik mee?” ..Kaai steekt zijn hand uit.	Of we bellen oma, oma helpt altijd.
Oma loopt naar de gang.. “Wil je me vertellen waarom je zo droevig bent Luuk?”	“Meester, ik heb een idee. Ik breng Anna naar mijn huis, dan kan ze daar slapen”.	
“Papa?” zei hij voorzichtig.. Een onzichtbare hand hield hem tegen..“Het gaat niet goed met ons papa”.	Thomas logeerde bij een klasgenoot... Ze had hem gezegd dat hij beter even bij Oliver ging logeren zodat zij alles kon regelen	
“Hoe.. hoe kom je hier papa?”. “Ik merkte dat je me nodig had jongen, ik voelde je angst”.		

Geheimhouding: Kinderen die fysiek huiselijk geweld meemaken houden het geweld vaak (voor een tijd) geheim. We kijken hier naar de manier waarop kinderen het geweld geheimhouden en met welke redenering.

Theorie: Het bekendmaken van het geweld is lastig voor kinderen die partnergeweld ervaren (Arai et al., 2019), en slachtoffer zijn van (fysieke) kindermishandeling (Thulin et al., 2019). Veel kinderen zijn angstig voor de gevolgen van het bekendmaken (Stanley et al, 2012; Allnock & Miller, 2013). Zij vrezen voor een toename van de onveiligheid binnen het gezin (Överlien, 2013; Allnock & Miller, 2013). Kinderen noemen ook dat zij bang zijn voor verwijten en druk van familieleden, en het kwijtraken van contact met hen (Linell, 2015). Op basis van deze theorie is de categorie geheimhouding tot stand gekomen.

Manier waarop	Redenering
Hij is een beetje geschrokken dat oma iets aan hem merkt. “Kijk daar is Renée”, zegt hij snel.	Papa en mama hebben beide gezegd dat Luuk aan niemand iets mag vertellen over de boze buien van papa.

Op school had zijn moeder gezegd.. had hij instemmend geknikt..	Stom.. dat had ze niet moeten zeggen.. dat gaat niemand wat aan.. zegt ze de verkeerde dingen.. dingen die niemand mag weten.
Op de vragen die de juf.. had gesteld, had Thomas ontwijkend geantwoord..	Tom is aardig, maar toch kan ze hem niets vertellen. Hij zou het niet begrijpen. “Ik hou het zeker in de gaten. Bedankt”. Ze trok Thomas mee om zo snel mogelijk bij de juf weg te zijn. ..wist dat zijn moeder het niet leuk vond als de mensen wisten wat er thuis gebeurde. Hij was al groot genoeg om een geheim te bewaren.

Disclosure: Wat maken kinderen mee tijdens het proces van disclosure? Hoe maken zij het geweld bekend, welke acties volgen hierop en wat zijn de reacties van de omgeving?

Theorie: Uit onderzoek blijkt dat sommige kinderen die partnergeweld ervaren of slachtoffer zijn van fysieke kindermishandeling het geweld bekendmaken aan een persoon uit het eigen het netwerk, zoals familieleden of schoolpersoneel (Thulin et al., 2019; Mullender et al., 2002). In sommige andere gevallen van kindermishandeling en partnergeweld deelt een kind het geweld met een professional, vaak wanneer het kind niet meer de hoop heeft dat het geweld zal stoppen (Linell, 2015; Jensen et al., 2005).

Allnock en Miller (2013) benadrukken in hun onderzoek de cruciale rol van het vertrouwen in het vertelde verhaal en het nemen van concrete stappen na de bekendmaking. De bekendmakingen die over het algemeen als positief worden beschouwd hebben volgens hen deze kenmerken. Na een bekendmaking bij een reagerende volwassene volgt er vaak een turbulente tijd voor kinderen (Thulin et al., 2019; Arai et al., 2019). Er worden veel acties ondernomen om kinderen veiligheid te bieden. Veel kinderen zijn angstig voor de gevolgen van het bekendmaken (Stanley et al, 2012; Allnock & Miller, 2013). Kinderen noemen ook dat zij bang zijn voor verwijten en druk van familieleden, en het kwijtraken van contact met hen (Linell, 2015).

Op basis van de theorie is de categorie disclosure ontstaan, met de codeereenheden acties en reacties. Op basis van inductie is de codeereenheid manier waarop ontstaan.

Regel: Bij de manier waarop het geweld bekendgemaakt wordt, wordt ook meegenomen bij wie het kind het geweld bekendmaakt.

Manier waarop	Acties	Reacties
<p>“Wil je iets over je verdriettekening vertellen?” vraagt oma..</p> <p>“Dit is de bliksem wanneer papa heel boos is”.</p>	<p>Luuk logeert nu al een tijdje bij opa en oma.</p>	<p>Oma snapt nu dat papa soms zo boos kan worden..</p> <p>“Grote mensen mogen elkaar en kinderen niet pijn doen”.</p>
<p>“Wat was er thuis mis?” vraagt Kaai. “Mijn moeder.. die is steeds boos. En ze slaat me ook”.</p>	<p>De auto van Gert stopt voor Anna’s huis.. “Ik loop even mee”, zegt Gert.</p>	<p>Ik neem jou niets kwalijk, en mama ook niet. Zelfs de vader van Tom niet.</p>
<p>“Jullie zijn gevlucht” zegt de vader van Tom. “Ja voor mijn vader... Ik weet het!”... “Ik mag het niet zeggen, want niemand mag het weten. We lossen het zelf wel op. Maar hoe dan? Door.. uit het raam te klimmen? Ik wil dit niet meer!”</p>	<p>Bel 112 Tom, zegt Gert.</p> <p>Op een dag komt er een mevrouw die Ukkepek’s pyjama in een koffertje stopt en haar meeneemt in de auto... Ukkepek woont nu bij Mamaloes en Papabob.</p>	<p>“Anna!”. Mama’s stem klinkt streng en schiet een beetje uit.</p>
<p>Juf heeft Thomas bij hem geroepen. “Is er iets dat je wilt vertellen Thomas?.. Als je problemen hebt, kan ik je misschien helpen..”. Zijn ogen vulden zich met tranen. .. “Heeft je moeder je geslagen?” .. “Het was Peter..”.</p> <p>De woorden stroomden uit zijn mond.</p>	<p>Je weet dat ik een leerstraf heb gekregen, zoals de rechter het noemde.</p>	<p>“Je hoeft niet te zeggen dat het je spijt. Ik moet jou vragen of je mij kan vergeven. Ik ben het die jou moet beschermen”.</p>
	<p>Na schooltijd.. juf en de directeur moeder op te wachten.</p> <p>Ook bij de dokter deed moeder haar verhaal... Toen ze uit de bus stapten en naar het politiebureau liepen..</p> <p>..bij Oliver logeren zodat zij alles kon regelen.</p> <p>Wanneer hij terugkwam, zou Peter het huis uit zijn.</p>	<p>“Ik begrijp het”, zegt Toms vader. “Ik bel de politie”.</p> <p>“Dat mag niet..” zegt Kaai. “Dat mag nooit”.</p> <p>“Grote mensen mogen elkaar en kinderen niet pijn doen” (oma).</p>

Een nieuw begin: Hoe ervaren de kinderen de periode wanneer het geweld is gestopt? Hoe gaat het dan met ze en hoe ervaren ze de interactie met hun ouders?

Theorie: Wanneer de kinderen veiligheid wordt geboden zijn de problemen vaak niet gelijk opgelost. Kinderen hebben ondersteuning nodig bij het verwerken van hun ervaringen en het opbouwen van een gezonde emotionele toestand (Arai et al., 2019). Anderzijds beschrijven veel kinderen ook gevoelens van hoop (Thulin et al., 2019; Arai et al., 2021).

Op basis van deze theorie is de categorie een nieuw begin met de codeereenheid gesteldheid ontstaan. De codeereenheid contact met ouders is op basis van inductie ontstaan.

Gesteldheid	Contact met ouders
Hij is vrolijker geworden en kan weer genieten.	Het was weer een leuk weekend met papa en mama.. Ik ben er echt blij van geworden.
Hij voelt dat het allemaal weer goed komt.	Steeds meer wordt papa weer zijn lieve, leuke papa van vroeger.
Daar, dat is ons hok. Niet voor grote mensen. Dat blijft zo. Zeker weten. .. Zo werd Sanne gelukkiger.	Met zijn allen onder één dekentje... Daar is haar moeder nog op zoek. Ze vindt de brief vast wel. Dan weet ze alles. Sara kijkt weer naar de zee... "We zijn pleite..".
Het is er fijn.. <i>Pleeggezin</i>	Ze vonden het niet makkelijk om af te leren vervelend te doen, maar het lukte steeds beter.
Ukkepuk voelt zich.. een ietsiepietsie minder alleen..	Gedrag afleren...Zo werd Sanne gelukkiger. En haar moeder en vader ook.
Of toch weer bang als ze denkt dat Mamaloes of Papabob boos op haar worden..	Soms verdrietig als ze aan papa en mama denkt.. ze heeft papa en mama, die ze niet vaak ziet, maar die wel van haar houden
..vaak is ze ook blij.	Moeder stelde hem honderd en één vragen over zijn verblijf bij Olivier..
Ze woont bij Mamaloes en Papabob die lief zijn en goed voor haar zorgen.	Thomas was blij dat hij weer vreugde in haar stem hoorde.
Viel glimlachend in slaap.	<i>Kind leest brief</i> Lieve, lieve Anna,

---

Dit wordt een moeilijke brief, heel erg moeilijk.

Gevoelens

Gevoelens: Hier kijken we naar welke gevoelens kinderen in een huishouden met fysiek huiselijk geweld kunnen ervaren.

Theorie: De traumatische ervaringen van fysiek huiselijk geweld kunnen bij kinderen bepaalde gevoelens teweegbrengen. Gevoelens die in onderzoeken naar voren komen zijn angst, verdriet, boosheid, verwarring, onveiligheid, ongelukkig, machteloosheid, druk, schaamte, bezorgdheid en hoop (Arai et al., 2019; Noble-Carr et al., 2020; Thulin et al., 2020; Goodman-Brown et al., 2003; Callaghan et al., 2015; Linell, 2015). Met taal voor de (gevoelens bij de) traumatische ervaring kunnen kinderen worden ondersteund in het verwerken van hun trauma (Wohl & Kirschen, 2009). Op basis van deze theorie is de categorie gevoelens ontstaan. De codeereenheden zijn op basis van deductie en inductie ontstaan.

Regel: Een bepaald gevoel wordt vaker in één hetzelfde boek gecodeerd wanneer het gevoel in een andere context plaatsvindt.

Bang	Papa is wéér boos. Luuk is bang.
Verdrietig	Ukkepek is soms verdrietig als ze aan papa en mama denkt.
In de war	Ze had heel vaak ruzie met haar moeder, maar de begreep niet hoe dat kon.
Ongelukkig	Je begrijpt dat Sanne vaak heel ongelukkig was.
Onveilig	Vlug springt Luuk op en...rent hij de kamer uit.
Druk	“Het spijt me mama”, zei Thomas. “Ik wilde niets verklikken maar...”.
Bezorgd	“Mama moet je niet naar de dokter?” vroeg Thomas bezorgd.
Schaamte	Met zijn hoofd gebogen van schaamte had hij instemmend geknikt toen de juf hem onderzoekend aankeek.

Hoopvol	Wens doen... Daarna sliep Sanne vol goede moed in.
Machteloos	Ze doen niets, ze staan daar maar.. Iemand moet iets doen!
Kwaad	Zin om zelf ook ruzie te maken. Verdrietig en kwaad tegelijk.
Blij	Hoera, dacht Sanne, zwemmen!
Gelukkig	Gedrag afleren.. Zo werd Sanne gelukkiger.
Eenzaam	Waarom helpt niemand haar?
Beu zijn	Dat is ons hok. Niet voor grote mensen. Maar goed ook, want we zijn het beu.
Onverschillig	“Wat als ze weer boos worden?” “Kan me niet schelen”, grijnst Layla.
Onwaardig	Zie je wel, denkt Sara. Ik ben er niet. Ik ben nergens.
Opgelucht	Hij is opgelucht dat hij oma nu alles verteld heeft.
Overweldigd	Ze probeert kalm te worden, maar de tranen blijven komen. Ze kan ze niet meer stoppen.
Triest	“Ik wil niet meer”, zegt Max.
Wanhopig	Ik kán het niet, ik kán het niet, dacht ze wanhopig.
Onrust	Layla bromt... Bij haar jeukt het van in haar tenen tot in haar haren.
Geschrokken	Hij is een beetje geschrokken dat oma iets aan hem merkt.
Ontheemd	Thuis wil ze niet meer zijn. En Sara kent geen ander plekje. Ze kan nergens heen. ... Sara gaat naar nergens.
